

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.21.01.02>

ANNA OBARA-PAWŁOWSKA

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie /

MARIA CURIE-SKŁODOWSKA UNIVERSITY IN LUBLIN

<https://orcid.org/0000-0002-5507-4336>

„in marium libidinem proclivus” – Długoszowa narracja o grzesznym życiu Władysława Warneńczyka

ABSTRACT

„in marium libidinem proclivus” – Długosz’s narrative on Władysław Warneńczyk’s sinful life

The aim of the article is to analyse a narrative by Jan Długosz on sinful proclivities of Władysław, King of Poland and Hungary, which were to result in the defeat of the Christian army at the battle of Varna in November 1444. First and foremost, an attempt was made to explain words used by the chronicler to describe sexual practices attributed to the young ruler. Then, the remaining components and construction of the entire analysed fragment of the *Annals* were examined. In order to understand Długosz’s account, references were made to biblical and Christian symbolism, and to other, similar passages in the work by the Cracow’s canon.

Keywords: medieval Poland, historiography, Jan Długosz, Władysław of Varna, sins

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza narracji Jana Długosza o grzesznych skłonnościach króla Polski i Węgier Władysława, które miały doprowadzić do klęski wojsk chrześcijańskich pod Warną w listopadzie 1444 r. W pierwszej kolejności podjęto

Received: 2021-01-10. Verified: 2021-01-12. Revised: 2022-03-12. Accepted: 2022-03-20

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

próbę wyjaśnienia znaczenia słów użytych przez kronikarza na określenie praktyk seksualnych przypisanych młodemu władcy. Następnie przebadano pozostałe części składowe oraz konstrukcję całego analizowanego fragmentu *Roczników*. Aby zrozumieć przekaz Długosza, odwołano się do symboliki biblijnej i chrześcijańskiej oraz do innych podobnych ustępów z dzieła kanonika krakowskiego.

Słowa kluczowe: Polska średniowieczna, historiografia, Jan Długosz, Władysław Warneńczyk, grzechy

Jednym z bardziej frapujących fragmentów *Roczników* autorstwa Jana Długosza¹ jest ten, w którym kronikarz, wyjaśniając przyczyny przegranej wojsk chrześcijańskich w starciu z siłami tureckimi pod Warną (10 listopada 1444 r.), stwierdził, że jednym z głównych sprawców klęski był król Polski i Węgier. W opinii dziejopisa młody monarcha swym wcześniejszym nagannym zachowaniem rozgniewał Boga, który ukarał go porażką na polach warneńskich. Szczególne zainteresowanie części badaczy przykuły sformułowania o skłonności Władysława do tytułowych „męskich żądz” i związane z nimi inne określenia składające się na obraz ekscesów seksualnych, jakich – zdaniem Długosza – dopuszczał się władca². Powyższy osąd wyrażony we fragmencie zatytułowanym „Wladislaus rex putabatur ipse cladi apud Warnam praeuisse occasionem, facinore pessimo iram Divinam in se provocans”, niezgodny z kreowanym przez dziejopisa obrazem Władysława jako idealnego władcy-wojownika chrześcijańskiego³, skłania do refleksji nad przyczynami jego zamieszczenia w monumentalnym dziele kanonika krakowskiego. Jest to tym bardziej zasadne, że na podstawie przywołanego opisu w historiografii oraz publicystyce XX i XXI w. zaczęto formułować opinie o skłonnościach homoseksualnych monarchy⁴. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie,

¹ Ioannis Dlugossi, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 1–12, consilium ed. S. Budkowa, C. Pieradzka, M. Plezia, C. Baczkowski, G. Wyrozumski et al., *Varsaviae–Cracoviae* 1964–2005 [dalej: *Ann.*, lib. 1–2, etc.].

² *Ann.*, lib. 11–12, s. 327–328.

³ O wizerunku Władysława III w *Rocznikach* Długosza por. J. Krochmal, *Władysław Warneńczyk w świetle Roczników Jana Długosza*, „Balcanica Ponsnaniensia. Acta et studia” 1997, t. VIII, s. 129–143; P. Szwedo, *Sub banderio cruciatae – Władysław III Jagiellończyk jako średniowieczny rycerz idealny. Wizerunek władcy na podstawie Roczników Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2017, t. IX(XIII), s. 186–212.

⁴ Odwołania do interpretacji dwudziestowiecznych historyków imputujących królowi skłonności homoseksualne zostaną omówione w dalszej części artykułu. W tym miejscu należy zaznaczyć, że Długoszowe dywagacje na temat grzechów

co kronikarz mógł mieć na myśli, pisząc enigmatyczne, zwłaszcza z punktu widzenia dwudziestowiecznego odbiorcy, słowa. Wyjaśnienie tej kwestii będzie stanowić punkt wyjścia do rozważań nad pozostałymi elementami składającymi się na analizowany passus.

Opowieść Długosza o nagannych skłonnościach króla Polski i Węgier Władysława III pojawiła się przy końcu narracji o bitwie pod Warną, między informacjami o ucieczce i śmierci wielu spośród rycerzy chrześcijańskich a opisem ostatnich chwil legata Juliana Cesariniego. Problem związany z tym fragmentem jest dwoistej natury. Dotyczy nie tylko trudności interpretacji sformułowań odnoszących się do praktyk seksualnych monarchy, lecz także wątpliwości, czy ich autorstwo można przypisać Długoszu⁵. Sama opowieść o tym, że młody władca był przekonany, że jego występki stały się przyczyną poniesionej klęski, nie pojawia się we wszystkich rękopisach dzieła, nie pasuje też do niezwykle pozytywnego, wręcz hagiograficznego wizerunku monarchy, jaki został przekazany w innych miejscach *Roczników*. Prowadziło to do przekonania, że część ta mogła zostać dodana później, przez co odrzucano ją w badaniach nad Długoszową wizją panowania Władysława III⁶. Twierdzeniu o późniejszym wstawieniu omawianego fragmentu przeczą jednak badania Piotra Dymmela⁷. Z kolei sam zarzut o niekompatybilności treści wzmianki z resztą narracji nie wydaje się niepodważalnym dowodem przeciwko autorstwu Długosza. Kronikarz bardzo często oceniał danego władcę w sposób niejednoznaczny, powodujący pewien dysonans u odbiorcy⁸.

---

seksualnych króla nie zostały przejęte przez kronikarzy polskich tworzących w XVI w. (A. Obara-Pawłowska, *Pamięć o bitwie pod Warną w polskich źródłach historiograficznych do końca XVI w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2021, z. 148, nr 3, s. 463–489).

⁵ Przegląd dawniejszej literatury odnośnie do autorstwa Długosza por. *Rozbiór krytyczny Annalium Jana Długosz z lat 1395–1444*, t. I, wyd. S. Gawęda et al., Wrocław-Warszawa-Kraków 1962, s. 341.

⁶ I. Zarębski, *Gesta Sbignei jako element ewolucji w genezie Annalium Jana Długosza*, [w:] *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Z. Budkowa et al., Warszawa 1960, s. 295; *Rozbiór krytyczny...*, s. 341; U. Borkowska, *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin 1983, s. 137–138; J. Nikodem, *Długosz i Kallimach o koronie węgierskiej Władysława III*, „Balcanica Posnaniensia: Acta et studia” 1997, t. VIII, s. 156.

⁷ P. Dymmel, *Tradycja rękopiśmienna Roczników Jana Długosza*, Warszawa 1992, s. 194–195.

⁸ Maria Koczerska, wyrażając wątpliwości co do autorstwa omawianego fragmentu *Roczników*, podkreśliła jednak, że sytuacjonizm w ocenie poszczególnych

Wystarczy przywołać pełną sprzeczności ocenę panowania Władysława Jagiełły⁹, a przede wszystkim eksponowanie wątków obyczajowych, tj. powtórzenie za źródłami krzyżackimi i austriackimi oskarżenia o bigamię Jadwigi Andegaweńskiej, w tym przypisanie jej romansu pozamałżeńskiego. Zarzuty te stanowiły rysę na idealnym wizerunku monarchini, kreowanym przez kanonika krakowskiego¹⁰.

Użyte przez Długosza frazy opisujące sferę aktywności seksualnej Władysława od dawna przyciągają uwagę badaczy i popularyzatorów nauki. Na tej podstawie niejednokrotnie formułowano wnioski na temat preferencji seksualnych władcy, często jako stwierdzonym fakcie. W większości przypadków autorzy nie podejmowali pogłębionej próby wyjaśnienia i interpretacji sformułowań zastosowanych przez dziejopisa. Ludwik Kolankowski, odwołując się do opinii piętnastowiecznego duchownego, konstatawał, że młody król, w przeciwieństwie do innych przedstawicieli dynastii jagiellońskiej, pozostawał obojętny na powaby kobiet, przedkładając własną płęć¹¹. Z kolei Karol Olejnik, nie rozstrzygając o fa-

---

postaci był charakterystyczny dla twórczości Długosza (e a d e m, *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „Studia Źródłoznawcze” 1971, t. XV, s. 118, przyp. 111).

⁹ K. Biedrowska-Ochmańska, J. Ochmański, *Władysław Jagiełło w opiniach swoich współczesnych. Próba charakterystyki jego osobowości*, Poznań 1987; J. Skomiał, *Jan Długosz o Władysławie II Jagielle (Charakterystyka króla w świetle „Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae”)*, „Acta Universitatis Lodziana. Folia Iuridica” 1994, t. LXI, s. 15–31; A. Obara-Pawłowska, *Stanowisko Jana Długosza wobec cudzoziemskich władców na tronie polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2019, t. XI(XV), s. 139–140.

¹⁰ B. Przybyszewski, *Jadwiga i Wilhelm*, „Analecta Cracoviensia” 1975, t. VII, s. 107–147; i d e m, *Kanonik krakowski ks. Jan Długosz o królowej Jadwidze*, „Analecta Cracoviensia” 1980, t. XII, s. 193–267; J. N i k o d e m, *Gniewosz – Jadwiga – Wilhelm. Krytyka przekazu „Annales” Jana Długosza*, „Przegląd Historyczny” 2007, R. XCVIII, nr 2, s. 175–195.

¹¹ Tak można domyślać się z enigmatycznego i – z dzisiejszej perspektywy – obraźliwego epitetu użytego przez dwudziestowiecznego badacza, który jakoby niezainteresowanego pcią przeciwną monarchę określił mianem „zboczeńca” (L. Kolankowski, *Sylweta Jagiellonów: w pięćsetną rocznicę śmierci Kr. Władysława Jagiełły*, „Przegląd Historyczny” 1934–1935, t. XXXII, nr 1, s. 4; i d e m, *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, wyd. 3 popr. i uzup., Olsztyn 1991, s. 229). Stwierdzenie powyższe nie wpłynęło na negowanie bohaterstwa polskiego króla w bitwie pod Warną (i d e m, *Sylweta...*, s. 3; i d e m, *Polska Jagiellonów...*, s. 228–229). Kolankowski nie pozostawił pogłębionej oceny osobowości Władysława III (P. Oliński, *Osobowości Jagiellonów w opiniach Ludwika Kolankowskiego*, [w:] *Ludwik Kolankowski. Dzieło i życie – indywidualny przypadek historiograficzny*, red. P. Oliński, W. Piasek, Toruń 2017, s. 158–159).

ktycznej orientacji króla, stwierdził, że kronikarz imputował monarchii skłonność do męczyzn¹². Na prawdopodobieństwo oskarżeń władcy przez Długosza o grzech sodomii wskazał także Adam Krawiec¹³. Przekonanie o homoseksualizmie króla wyrażali Krzysztof Boczkowski¹⁴, Paweł Fijałkowski¹⁵, Edward Rudzki¹⁶ czy Piotr Lewandowski¹⁷. Ostatni z autorów, bazując na polskim tłumaczeniu *Roczników*, dokonał zestawienia i interpretacji większości określeń opisujących praktyki seksualne Władysława. Doszedł przy tym do wniosku, że zastosowane epitety odnosiły się do homoseksualizmu.

Osobny wątek stanowi sposób wykorzystywania w XXI w. postaci Władysława Warneńczyka przez środowiska LGBT. Król stał się swoistą ikoną tego ruchu w Europie Środkowej, czego przejawem były próby składania 31 października, w dniu urodzin monarchy, wieńca na symbolicznym grobie władcy w katedrze wawelskiej¹⁸. Wśród argumentów, do których odwołują się współcześni zwolennicy poglądu o homoseksualizmie Władysława, przytacza się także bliżej nieznany list jakoby wysłany przez kardynała Cesariniego do papieża. Purpurat miał informować Stolicę Apostolską o tym, że noc przed bitwą warneńską Władysław spędził w ramionach kochanka, a przegrana jest karą za sodomie. Genezę nieporozumienia z epistołą przekonująco wyjaśnili Tomasz Nastulczyk i Piotr Oczko. Wskazali oni na artykuł kanadyjskiego badacza Johna D. Stanleya z 2006 r., pt. *Constructing a Narrative: the History*

¹² K. Olejnik, *Władysław Warneńczyk (1424–1444)*, Kraków 2007, s. 251–252.

¹³ Autor zastrzegł, że ustalenie istoty sformułowanych przez Długosza oskarżeń jest trudne do jednoznacznego określenia z powodu nieprecyzyjnych sformułowań zastosowanych przez kronikarza (A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000, s. 238, 243).

¹⁴ K. Boczkowski, *Homoseksualizm*, Warszawa 1988, s. 66.

¹⁵ P. Fijałkowski, *Homoseksualizm. Wykluczenie – transgresja – akceptacja*, Warszawa 2009, s. 124–128.

¹⁶ E. Rudzki, *Polskie królowe*, Warszawa 1985, s. 114, 117.

¹⁷ P. Lewandowski, *Grzech sodomii w przestrzeni politycznej, prawnej i społecznej Polski nowożytnej*, [b.m.w.] 2014, s. 59–60.

¹⁸ <https://gazetakrakowska.pl/juz-wrzegeje-ida-do-krola-warnencyzka/ar/41810> (dostęp: 21 II 2021); <https://gazetakrakowska.pl/proboszcz-nie-wpusci-gejow-do-krola/ar/56453> (dostęp: 21 II 2021); <https://polskatimes.pl/poznan-nie-chce-gejow-na-ulicach-a-krakow-u-grobu-warnencyzka/ar/51905/2> (dostęp: 21 II 2021); <https://tvn24.pl/polska/krakow-kruszy-kopie-gejom-ra74558-3718375> (dostęp: 21 II 2021); <https://naszemiasto.pl/czy-jestesmy-tolerancyjni/ar/c1-4436954> (dostęp: 21 II 2021); <https://gazetakrakowska.pl/krakow-geje-maszeruja-na-wawel-do-warnencyzka/ar/179654> (dostęp: 21 II 2021).

of *Homosexuality in Poland*. W tekście tym autor stwierdził, że Długosz, przypisujący porażkę pod Warną temu, że Władysław w przeddzień bitwy legł z mężczyzną, oparł swą opinię na bezpośrednim świadku wydarzeń, jakim był wysłannik papieski. W zapisie zaś Kanadyjczyk powołał się na list Andrzeja de Palatio¹⁹. Tym samym Stanley błędnie przeniósł informację o „rozkoszach męskich” króla, występująca jedynie u Długosza, do relacji papieskiego kolektora w Polsce, której na próżno tam szukać. Polscy badacze konkludują, że tajemniczym listem byłby zatem dobrze znany historiografii przekaz Andrzeja de Palatio, a całą sprawę należy uznać za „piętrowe nieporozumienie”²⁰.

Propagatorzy poglądu o homoseksualizmie króla, próbując uwiarygodnić swoje twierdzenia, odwoływali się też do innego fragmentu *Roczników*. Pod rokiem 1440 Długosz opisał śmierć Jana z Sienna, sekretarza królewskiego, który utonął w rzece Hornád w trakcie wyprawy Władysława po koronę węgierską²¹. W zwrocie *carior suus secretarius* P. Fijałkowski dopatrywał się dowodów na to, że Jan był kochankiem młodego władcy²². Przesłanki są jasne: sformułowanie *carior* (droższy, bardziej drogi albo bardziej kochany) wyróżniało Jana z Sienna spośród innych pisarzy. Dla poszukujących królewskiego kochanka był to wystarczający dowód ich związku miłosnego. Przeciwno takiej interpretacji, czy ogólnie przeciwko doszukiwaniu się „drugiego dna” we wskazanym fragmencie, przemawiają dwie rzeczy. Po pierwsze, lektura całej zapiski nie przynosi informacji o żadnym, poza konwencjonalnym zwrotem, szczególnym stosunku monarchy do jego sekretarza, który przejawiałby się np. w wielkiej rozpacz czy nadzwyczajnym przeżywaniu żałoby po śmierci Jana. Kronikarz przekazał jedynie, że król z dworzanami pojawili się na pogrzebie topielca²³. Głównym celem, jaki przyświecał dziejopisowi przy umieszczeniu tego ustępu, była zapowiedź przyszłych niepowodzeń, sam wypadek Długosz traktował jako

¹⁹ J.D. Stanley, *Constructing a Narrative: the History of Homosexuality in Poland*, [w:] *New Social Movements and Sexuality: Conference Papers from the Sixth Meeting of the Socialism and Sexuality Network, Sofia University, October 2004*, ed. M. Chateaufvert, Sofia 2006, s. 32–50.

²⁰ T. Nastulczyk, P. Oczko, *Homoseksualność staropolska*, Kraków 2012, s. 95–96.

²¹ *Ann.*, lib. 11–12, s. 228.

²² P. Fijałkowski, *op. cit.*, s. 127.

²³ Informacja o śmierci i pogrzebie Jana mogła być oparte na autopsji (*Rozbiór krytyczny...*, s. 315).

niepomyślną wróżbę dla wyprawy młodego króla po koronę węgierską²⁴. Po drugie, podobny zwrot został użyty przez Długosza dla opisu bardzo adekwatnej sytuacji z 1448 r. W czasie pobytu króla Kazimierza w Haliczu, w rzece Lipie utopił się szczególnie drogi monarsze (*singulariter carus*) dworzanin Jan Grzymiącki, ceniony ze względu na wierną służbę²⁵. Przytoczone sformułowania o „drogich” współpracownikach przy opisach okoliczności ich śmierci były neutralne. Wyrwanie ich z kontekstu i bezrefleksyjne przypisywanie dodatkowych znaczeń stanowi nadużycie. Odpowiedzi na pytanie, co kronikarz sądził na temat życia intymnego władcy, należy więc szukać jedynie we fragmencie będącym przedmiotem niniejszej analizy.

Badania przeprowadzone nad poglądami Jana Długosza o seksualności władców polskich wykazały, że kronikarz dość często zarzucał rządzącym skłonność do szeroko pojmowanej rozpusty, cudzołóstwa, utrzymywania nierządnic, zdarzały się oskarżenia o gwałty czy sodomie/grzech przeciwko naturze²⁶. Na tym tle dość enigmatycznie prezentuje się zestaw zarzutów sformułowanych przez dziejopisa pod adresem Władysława III. Długosz, nie nazywając wprost grzechów seksualnych, które przypisywał królowi, zastosował zabieg polegający na zestawianiu rzeczowników oznaczających grzech, występki, przestępstwo z przymiotnikami o pejoratywnym znaczeniu. Na kartach *Roczników* ich autor podobnie postąpił w odniesieniu do Władysława Laskonogiego. Opisy nieobyczajnego zachowania księcia piastowskiego były równie niejednoznaczne²⁷, co dało podstawę do wysuwania przez współczesną historiografię twierdzeń o popadnięciu władcy w „grzech przeciw naturze”²⁸. Co ciekawe, w przypadku obu Władysławów niejasne sformułowania, sugerujące jednak szczególnie ohydny rodzaj preferencji seksualnych, pojawiają się w kontekście niepowodzeń militarnych.

²⁴ *Ann.*, lib. 11–12, s. 228.

²⁵ *Ann.*, lib. 12(1), s. 68.

²⁶ A. Obara-Pawłowska, *Polish Monarchs' Sexuality in the Light of the Annals by Jan Długosz*, „Res Historica” 2021, vol. LI, s. 103–143.

²⁷ Dziejopis zarzucał Władysławowi Laskonogiemu plugawe prowadzenie się i inne czyny niegodne księcia („libidines et spurcias suas ceterasque acciones principe indignas”) (*Ann.*, lib. 5–6, s. 254) oraz haniebne obyczaje („turpes et fedos mores”) (*ibidem*, s. 260).

²⁸ Więcej na ten temat por. A. Obara-Pawłowska, *Polish Monarchs' Sexuality...*, *passim*.

Problem z interpretacją łacińskiego zwrotu użytego w tytule niniejszego artykułu dobrze uchwycił Stanisław Sroka, który porównał dwa tłumaczenia na język polski analizowanego sformułowania²⁹. W dziewiętnastowiecznym przekładzie słowa „in marium libidinem proclivus” przełożono w ten sposób, że król był „zbyt chuciom cielesnym podległy”³⁰, natomiast współcześni wydawcy zaproponowali bardziej wieloznaczne, a jednocześnie bliższe oryginałowi tłumaczenie „skłonny do rozkoszy męskich”³¹. Nastulczyk i Oczo, podkreślając wieloznaczność słowa *libido*, uznali, że fragment ten najlepiej byłoby tłumaczyć jako „skłaniający się ku rozkoszy, żądzy, rozpuście, pożądaniu [właściwych dla – A.O-P.] mężczyzn”³².

Każde ze wskazanych tłumaczeń nie przybliży jednak do poznania istoty zarzutów czynionych przez dziejopisa. Przywołani wyżej dwaj badacze dowodzili, że dobranie odpowiedniego tłumaczenia *libido* i wyeliminowanie pozostałych słów redukowało się do sformułowania „marium libidinem”, co z kolei można przełożyć jako „pożądanie mężczyzn”³³. Stąd już krok do jednoznacznego stwierdzenia, że w ten zawoalowany sposób kronikarz dawał wyraz swoim przekonaniom o skłonnościach homoseksualnych Jagiellończyka. Tymczasem słowa „in marium libidinem proclivus” najbardziej przypominają te użyte przez Długosza w odniesieniu do wybryków seksualnych Władysława Łokietka i popadnięcia księcia w „błędy rycerskie”³⁴. W przypadku piastowskiego monarchy kronikarz doprecyzował jednak, co kryło się pod pojęciem błędów rycerskich. Chodziło o gwałty dokonywane przez księcia na szlachetnie urodzonych pannach i mężatkach. Podobnie było w przypadku oskarżeń wysuwanych np. pod adresem Kazimierza Wielkiego³⁵, któremu Długosz zarzucał różnego rodzaju heteroseksualne występki (skłonność do rozpusty, gwałt, cudzołóstwo, utrzymywanie nierządnic). Sformułowanie o uleganiu przez Władysława III „męskim żądom” jest

²⁹ S. Sroka, *Stawa, chwala, plotka: Władysław Warneńczyk jako król Węgier*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2016, t. XV, nr 2, s. 120–121.

³⁰ J. a. n. Długosza, kanonika krakowskiego, *Dziejów polskich ksiąg dwanaście* [dalej: *Dziejów polskich*], przekł. K. Mecherzyński, t. IV, Kraków 1869, s. 674.

³¹ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego* [dalej: *Roczniki*], ks. 11–12, przekł. J. Mrukówna, Warszawa 2009, s. 360.

³² T. Nastulczyk, P. Oczo, *op. cit.*, s. 93.

³³ *Ibidem*, s. 93.

³⁴ „in vicia militum prolapsus” (*Ann.*, lib. 7–8, s. 303).

³⁵ „in libidinem prolapsus” (*Ann.*, lib. 9, s. 254, 283).

nazbyt ogólne, aby na jego podstawie móc określić rodzaj przypisanych królowi aktywności seksualnych. Te wieloznaczne słowa można traktować jako zapowiedź kolejnych zarzutów wobec władcy.

Następnym niejednoznacznym sformułowaniem użytym przez Długosza były te odnoszące się do nieczystych i obrzydliwych żądz, jakim miał ulegać młody monarcha („incestus et abhominabiles voluptates”). Dziewiętnastowieczni wydawcy dzieła kanonika krakowskiego przełożyli ten fragment jako „sprosne i obrzydłe nałogi”³⁶, a Julia Mrukówna oddała ten passus jako „przeciwne czystości, wstrętne rozkosze”³⁷. Jacek Krochmal widział w terminie *incestus* nawiązanie do związków kazirodczych³⁸. W wiekach średnich kazirodztwo zaliczano do najpoważniejszej kategorii grzechów, obok morderstwa, gwałtu, zabójstwa rodziców, sodomii czy świętokradztwa³⁹. Św. Tomasz z Akwinu wskazywał, że omawiany występek jest cięższym przewinieniem niż grzech przeciwko naturze⁴⁰. W średniowieczu definicja kazirodztwa była bardzo szeroka. Obejmowała stosunki seksualne między osobami spokrewnionymi (także w sensie pokrewieństwa duchowego, które zachodziło w momencie chrztu) i spowinowaconymi, ale także posiadanie wspólnego partnera przez osoby spokrewnione⁴¹. W ujęciu Długosza kazirodcze praktyki skutkowały Boską karą/ostrzeżeniem. Przykładem była reakcja Opatrzności na związek Władysława Jagiełły z Elżbietą Granowską, „duchową siostrą króla” (matka Elżbiety była jednocześnie matką chrzestną władcy⁴²). Długosz, nie używając samego terminu kazirodztwo, odwołał się tutaj do obecnego w piśmiennictwie od

³⁶ *Dziejów polskich*, s. 674.

³⁷ *Roczniki*, ks. 11–12, s. 360.

³⁸ J. Krochmal, *op. cit.*, s. 135–136.

³⁹ A. Radzimiński, *Dyspensy de diversis formis dla polskiego duchowieństwa. Z dziejów stosowania prawa kanonicznego w późniejszym średniowieczu*, „Roczniki Historyczne” 2015, R. LXXXI, s. 109.

⁴⁰ Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. XX (*Umiarkowanie*), przekł. S. Belch, London 1963, zagadnienie 154, art. 12, s. 94.

⁴¹ J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago 1987, s. 141–142, 163–164, 355–357, 434–435; A.C. Serrano, D.V. Gunzburger, *An Historical Perspective of Incest*, „International Journal of Family Therapy” 1983, vol. V, s. 73; A. Pieniądz, *Kazirodztwo w społeczeństwie wczesnego średniowiecza*, „Przegląd Historyczny” 2007, R. CXVIII, nr 3, s. 352–354; R.M. Karras, *Seksualność w średniowiecznej Europie*, Warszawa 2012, s. 91–92.

⁴² „cum prefata Granowska Elisabeth propter cognacionem spirituaelem, que genitrix eiusdem Elizabeth et consors Ottonis de Pilcza palatyni Sandomiriensis Hedvigis regem Wladislaum de sacro fonte levaverat, germana sorror, ut erat, regis debebat censeri” (*Ann.*, lib. 11, s. 71–72).

czasów późnoantycznych motywu rażenia piorunem za uleganie tym nagannym praktykom⁴³. Od uderzenia pioruna w powóz króla zginęli dwaj jego słudzy i konie. Obecny przy zdarzeniu Zbigniew Oleśnicki wyjaśnił zdezorientowanemu i przestraszonemu monarsze, że sytuację tą należy odczytywać jako potępienie Najwyższego dla związku małżeńskiego króla z jego duchową krewną⁴⁴. W przypadku przyjęcia propozycji tłumaczenia Krochmala pojawia się trudność z precyzyjnym wskazaniem, w czym miałyby przejawiać się ewentualne stosunki kazirodcze Władysława III. W omawianym fragmencie warto jednak zwrócić uwagę na jedną rzecz, mianowicie dobór drugiego przymiotnika określającego żądze. *Ab(h)ominabilis* można przetłumaczyć jako wywołujący odrazę/wstręt, obrzydliwy⁴⁵. W *Rocznikach* Długosza *abhominabilis*, w kontekście grzechów seksualnych, pojawiło się w narracji o królu Bolesławie Szczodrym, podkreślając ohydę sodomii, o którą władca ten został oskarżony⁴⁶. Użycie tego określenia może sugerować, że kronikarz chciał wzmocnić kaliber oskarżeń, wskazywał, że mogło chodzić nie tyle o zwykłą nieczystość seksualną, ile o jej specjalny, budzący szczególne zgorszenie i potępienie rodzaj.

W kolejnym passusie wyartykułowano konieczność porzucenia przez króla woniejącego plugastwa, brudu⁴⁷, co tłumaczono jako cuchnące nieczystości⁴⁸ czy szpetne nałogi⁴⁹. W piśmiennictwie średniowiecznym rzeczownik *spurcitia* łączono z funkcjami wydalniczymi organizmu⁵⁰, także – jak można przypuszczać – w kontekście aktywności seksualnej. Taki sposób opisywania aktów płciowych, podkreślający ich nieczysty, brudny charakter, pojawił się bardzo wcześnie. Aldhelm, angielski uczonec i biskup Sherborne (zm. 709),

⁴³ Motyw ten pojawił się w opowieściach powstających w antycznych kręgach kultury greckiej (np. *Opowieści efeskie, czyli o miłości Habrokomes i Antii Ksenofonta z Efezu* czy *Historia Apollonii Regis Tyrni*). Był też obecny w literaturze średniowiecznej (E. Archibald, *Incest in Medieval Literature and Society*, „Forum for Modern Language Studies” 1989, vol. XXV, No. 1, s. 1–15).

⁴⁴ *Ann.*, lib. 11, s. 102–103.

⁴⁵ https://elexicon.scriptoros.pl/pl/lemma/ABOMINABILIS#sense_0 (dostęp: 20 V 2021); *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. I (A–C), Warszawa 2007, s. 11.

⁴⁶ „in scelere abhominando profundam demersionem; in abhominandum Sodomie viciū lapsus” (*Ann.*, lib. 3–4, s. 126, 145).

⁴⁷ „spurcicias olidas se deserturum” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 328).

⁴⁸ *Roczniki*, ks. 11–12, s. 360.

⁴⁹ *Dziejów polskich*, s. 674.

⁵⁰ O funkcjonowaniu słowa *spurcitia* por. J.N. Adams, *The Latin Sexual Vocabulary*, London 1982, s. 239–240.

tłumaczył przyczyny abstynencji seksualnej św. Eulalii z Meridy jej wstrętem do nieczystości cielesnej⁵¹. Z kolei żyjąca w X w. niemiec-ka mniszka i poetka Hrotsvitha z Gandersheim użyła podobnego sformułowania w legendzie o św. Agnieszce. Gdy młodej chrześcijance, która postanowiła zachować czystość, grożono odesłaniem do domu publicznego, ta wyrażała przekonanie, że Bóg uchroni ją przed nieczystością⁵². W żywocie św. Kingi Długosz użył słów o porzuceniu występku cudzołóstwa w opowieści o rycerzu Piotrze, który po odsunięciu prawowitej małżonki współżył ze swoją konkubina⁵³. W analizowanym fragmencie historii o Władysławie użycie słowa *spurcitia* miało unaocznić odbiorcy całą ohydę zmysłowych rozkoszy, jakim oddawał się monarcha.

W dalszej części Długosz przekonywał, że król złożył przysięgę rezygnacji z haniebnych namiętności i wydzielanego przez nich odoru⁵⁴. Zasadne jest odwoływanie się do metaforyki olfaktorycznej. Nieprzyjemny zapach pojawił się w powiązaniu z grzesznymi praktykami życia intymnego także w innych miejscach *Roczników*. W opowieści o Janie z Konradowej Wsi prepozyt klasztoru w Strzelnie nie tylko sam oddawał się cudzołóstwu, lecz także wciągał innych, roztaczając na nich cuchnące opary grzechu⁵⁵. W widzeniu sennym mieszczyki krakowskiej Weroniki pojawił się motyw ohydnygo zapachu rozpusty⁵⁶. W wyobraźni ludzi średniowiecza odrażająca woń

⁵¹ „qua carnalis cloacae spurcitas exhorruit” (Aldhelmus, *Tractatus sive ejus operum pars secunda. De laudibus virginitatis sive de virginitate sanctorum*, [w:] *Patrologiae cursus completus*, ed. J.-P. Migne, Petit-Montrouge 1863, kol. 146).

⁵² „Ipsius dextra me defendente superna/Spero delicti numquam maculis violari, Carnis spurcitas fragilis sed vincere cunctas” (Hrotsvitha Gandersheimnensis, *Historia passionis Sanctae Agnetis virginis et martyris. Argumentum*, [w:] *Patrologiae cursus completus*, ed. J.-P. Migne, Petit-Montrouge 1853, kol. 1125).

⁵³ „omni spurcitia foedi adulterii abiecta” (J. Długosz, *Vita beatae Kunegundis*, [w:] *Joannis Dlugossii senioris canonici cracoviensis opera*, vol. I, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887, s. 233).

⁵⁴ „vovit se a passionibus ignominie cassaturum et omnes illius abiecturum fetores” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 328). Tłumaczenie polskie: *Roczniki*, ks. 11–12, s. 360. Dziewiętnastowieczni wydawcy oddali jako „wyzuć się z swych zdrożności i ohydne złożyć występki” (*Dziejów polskich*, s. 674).

⁵⁵ *Ad explenda insuper carnalia flagicia, quo ipse foret olidior, nonnullas eiam personas pro seculi qualitate notabiles invitando accersebat, fetidi fumi tenebras in plures per scandalum diffundens* (*Ann.*, lib. 11–12, s. 281).

⁵⁶ „spurcissimam luxuriae foetorem” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 195). Zauważono, że w żywocie św. Kingi autorstwa Długosza znalazło się stosunkowo dużo opisów nieczystości i związanych z nimi nieprzyjemnych woni. Mogło to wynikać

była przejawem emanacji zła⁵⁷. W badanym okresie nieprzyjemny zapach interpretowano też jako zapowiedź śmierci⁵⁸. W odniesieniu do narracji o Władysławie powiązanie jego aktywności seksualnej z fetorem, oprócz najbardziej oczywistego skojarzenia z czymś plugawym, symbolizowałoby także poważne niebezpieczeństwo, które grzeszący monarcha sprowadzał na własną osobę i swoich poddanych.

Najbardziej wyraźną przesłanką sugerującą, że Długosz przypisywał królowi praktyki sprzeczne z naturą, rozumiane jako skłonności homoseksualne, byłyby słowa o haniebnych namiętnościach („passionibus ignominie”). Zastosowana fraza jest identyczna z tą użytą w Liście do Rzymian, w którym św. Paweł odniósł się do stosunków jedнопłciowych⁵⁹. Passus o haniebnych namiętnościach powiązanych z grzechem przeciw naturze był wielokrotnie przywoływany i omawiany przez komentatorów Pisma Świętego na przestrzeni wieków średnich. Można tu wymienić m.in. wykładnie

---

z indywidualnej wrażliwości dziejopisa na nieprzyjemne zapachy (W. Konkół, *Brud i smród w świetle polskich średniowiecznych źródeł hagiograficznych – próba rozpoznania tematu*, „Studia Historica Gedanensia” 2010, t. I, s. 28).

⁵⁷ A. Adamska, *Zapach dobra i odór zła. Z zagadnień wyobraźnie religijnej w średniowieczu*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1996, t. XXXIX, nr 3–4, s. 41.

⁵⁸ R. Jütte, *The Sense of Smell in Historical Perspective*, [w:] *Sensory Perception. Mind and Matter*, eds F.G. Barth, P. Giampieri-Deutsch, H.-D. Klein, Wien-New York 2012, s. 316.

⁵⁹ „Propterea tradidit illos Deus in **passiones ignominiae** [podkreślenie – A.O.-P.]. Nam et feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum, qui est contra naturam; similiter et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriiis suis in invicem, masculi in masculos turpitudine operantes et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes” (*Apostoli ad Romanos epistula sancti Pauli*, I, 26–27, [w:] *Nova Vulgata*, http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_nt_epist-romanos_lt.html, dostęp: 28 III 2021). Interpretacja tego fragmentu listu w kontekście rozważań na temat stosunku św. Pawła do homoseksualizmu por. np. J. Boswell, *Chrześcijaństwo, tolerancja społeczna i homoseksualność. Geje i lesbijki w Europie Zachodniej od początku ery chrześcijańskiej do XIV wieku*, Kraków 2006, s. 109–118; R. Scroggs, *The New Testament and Homosexuality: Contextual Background for Contemporary Debate*, Philadelphia 1983, s. 109–118; L.W. Countryman, *Dirt, Greed, and Sex: Sexual Ethics in the New Testament and their Implications for Today*, Philadelphia 1988, s. 109–123; D.A. Helminiak, *Co Biblia naprawdę mówi o homoseksualizmie?*, Gdynia 2002, s. 81–121; P.H. Botha, F.J. van Rensburg, *Homosexuality as „Against Nature”: an Interpretation of Romans 1: 26–27*, „Acta Partistica Byzantina” 2004, vol. XV, issue 1, s. 38–56; D. Newheiser, *Sexuality and Christian Tradition: Innovation and Fidelity, Ancient and Modern*, „The Journal of Religious Ethics” 2015, vol. XLIII, No. 1, s. 128–129.

dokonane przez św. Jana Chryzostoma⁶⁰, św. Augustyna⁶¹ czy św. Tomasza z Akwinu⁶². Analizowane określenie pojawiło się też w innym dziele Długosza, tj. w żywocie św. Stanisława⁶³. Opis grzechów seksualnych króla Bolesława Szczodrego nie był autorskim zestawieniem Długosza. Powyższy *passus* został zaczerpnięty w formie niezmienionej z bulli kanonizacyjnej papieża Innocentego IV⁶⁴. W dokumencie papieskim nie nazwano wprost przewin monarchy, poprzestano na odwołaniu się do słów wziętych z Nowego Testamentu. Jednak począwszy od końca XIII stulecia, na gruncie polskim zaczęła dochodzić do głosu tradycja mówiąca o tym, że Bolesław Szczodry dopuścił się grzechu przeciwko naturze⁶⁵. Długosz zarówno w swoich *Rocznikach*, jak i we wspomnianym żywocie św. Stanisława rozbudowywał wątek sodomii/grzechu

⁶⁰ Joannes Chrysostomus, *In Epistulam ad Romanos*, [w:] *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, ed. J.-P. Migne, t. LX, Petit-Montrouge 1862, homilia 4, kol. 416–417: *Passiones omnes ignominiosae sunt, maxime vero insania erga masculos: etenim anima plus patitur et rubore suffunditur in peccatis, quam corpus in infirmitatibus*. Problem oceny stosunków homoseksualnych przez innych pisarzy patrystycznych został ostatnio omówiony w artykule B. Czyżewskiego, *Akty homoseksualne w ocenie pisarzy wczesnochrześcijańskich*, „*Verbum Vitae*” 2021, t. XXXIX, nr 1, s. 335–351.

⁶¹ Komentarz do omawianego fragmentu listu apostoła Pawła: S. Aurelii Augustini, *Contra Iulianum*, [w:] *Patrologiae cursus completus*, ed. J.-P. Migne, t. XLIX, Petit-Montrouge 1865, liber 5, caput 3, 10, s. 788–789.

⁶² S. Thomae de Aquino, *Super epistolam S. Pauli ad Romanos lectura*, cura R. Cai, Taurini–Romae 1953, editio 8, vol. 1, lectio 8, cap. 1 1.8: „Dicit ergo primo propterea, scilicet quia Dei veritatem in mendacium mutaverunt, tradidit illos Deus, non quidem impellendo in malum sed deserendo, in **passiones ignominiae** [podkreślenie – A.O.-P.], id est peccata contra naturam, quae dicuntur **passiones**, secundum quod proprie passio dicitur ex eo quod aliquid trahitur extra ordinem suae naturae, puta cum aqua calefit aut cum homo infirmatur. [...] Dicuntur autem **passiones ignominiae** [podkreślenie – A.O.-P.] quia non sunt nomine digna, secundum illud Eph. c. V, 15: quae aguntur in occulto ab eis turpe est dicere”.

⁶³ Na kartach tego utworu jedenastowieczny biskup krakowski miał ubolewać, widząc „regem nomine Boleslaum in tantum horrendis voluptatibus subiici, carnis quoque nefandis illecebris cerneret enervari, ut in **passiones ignominiae** traditus, et inhumanis contumeliis afficiens corpus suum [...]” (J. Długosz, *Vita Sanctissimi Stasnisłai Episcopi Cracoviensis*, [w:] *Joannis Dlugossii senioris canonici cracoviensis opera*, vol. I, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887, s. 146).

⁶⁴ Innocentii PP IV, *Bulla de canonizatione sancti Stanislai*, wyd. R. Zawadzki, „*Analecta Cracoviensia*” 1979, t. XI, s. 34.

⁶⁵ Po raz pierwszy oskarżenie to pojawiło się na kartach *Vita sancti Stanislai episcopi Cracoviensis (vita minor)*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884, s. 278.

przeciw naturze jedenastowiecznego władcy, nie precyzując jednak, co rozumiał pod tym pojęciem⁶⁶.

Pytanie, które należy sobie w tym miejscu postawić, brzmi: czy użycie przez Długosza identycznego sformułowania jak w nowotestamentowym przekazie wymierzonym w osoby oddające się praktykom homoseksualnym stanowi niepodważalny dowód przypisania Władysławowi III skłonności do stosunków jednopłciowych? Udzielenie rozstrzygającej odpowiedzi nie jest łatwe. Naiwne byłoby przypuszczenie, że kronikarz nie był świadomy kontekstu użycia omawianych słów zarówno przez samego apostoła, jak i komentatorów listu św. Pawła. To samo dotyczy odbioru użytego sformułowania (imputowanie królowi skłonność do zaspokajania żądz z mężczyznami) przez czytelników zaznajomionych z tą tradycją. Zastanawia jednak brak wyraźnego wyartykułowania przez Długosza, że król oddawał się grzechowi sodomskiemu/przeciw naturze, tak chociażby jak to miało miejsce w przypadku Bolesława Szczodrego. Powyższą konstatację można tłumaczyć autocenzurą narzuconą sobie przez kronikarza, jednak wyjaśnienie takie nie jest do końca satysfakcjonujące. Dziejopis nie wahał się bowiem oskarżyć o sodomię dworzan królewskich, osób z najbliższego otoczenia Kazimierza Jagiellończyka, co pośrednio rzucało cień na samego monarchę (jako przymykającego oko na naganne zachowania swoich poddanych). Dociekając przyczyn enigmatyczności przekazu dziejopisa, należy też pamiętać, że w wiekach średnich pojęcia sodomia/grzech przeciw naturze były niezwykle wieloznaczne. Zaliczały się do nich takie praktyki, jak masturbacja, seks oralny i analny (zarówno heteroseksualny, jak i homoseksualny), stosunki jednopłciowe, międzyudowe czy zoofilia, a ich cechą wspólną było to, że nie prowadziły do prokreacji⁶⁷. Niewykluczone, że Długosz,

⁶⁶ *Ann.*, lib. 3–4, s. 121, 123, 126, 127, 130, 133, 145; J. Długosz, *Vita...*, s. 46, 47, 52, 146–147. Na kartach *Roczników* nie znajdziemy wyjaśnienia, co konkretnie autor rozumiał pod pojęciem sodomii/grzechu przeciwko naturze. Doprecyzowanie to pojawia się w jednym miejscu żywotów. Dziejopis stwierdził wówczas, że król zhańbił się obcowaniem z kłaczą (J. Długosz, *Vita...*, s. 46). Więcej na ten temat por. J. Banaszkiwicz, *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego*, „Kwartalnik Historyczny” 1981, R. LXXXVIII, nr 2, s. 359 i n.; M. Plezia, *Dookoła sprawy świętego Stanisława: studium źródłoznawcze*, Bydgoszcz 1999, s. 150–153; B. Bielaszka-Podgórnny, *Grzech sodomski Bolesława Szczodrego w świetle Roczników Jana Długosza*, „Studia Historyczne” 2018, R. LXI, z. 2, s. 26–27.

⁶⁷ J.A. Brundage, *op. cit.*, s. 533, 536; J. Boswell, *op. cit.*, s. 289; W. Johansson, W.A. Percy, *Homosexuality*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality*,

używając biblijnego sformułowania, z rozmysłem przypisał Władysławowi inklinację do haniebnych namiętności, rozumianych dokładnie w ten sam sposób, co na kartach Nowego Testamentu, a nie bardziej ogólną sodomie⁶⁸. Od drugiej połowy XIII stulecia w Europie daje się zauważyć coraz większą wrogość wobec osób o orientacji homoseksualnej, co częściowo można wyjaśnić ugruntowującym się wówczas przekonaniem, że obecność takich jednostek mogła skutkować gniewem Bożym skierowanym przeciwko całej wspólnocie⁶⁹. W XV w. poświadczono intensyfikację nastrojów i dyskursów homofobicznych na Półwyspie Apenińskim. Zjawisko to tłumaczy się efektem poszukiwań kozłów ofiarnych w sytuacji narastających problemów gospodarczych, demograficznych, politycznych oraz konfliktów społecznych⁷⁰. W przypadku Polski „pasem transmisyjnym” retoryki wymierzonej przeciwko osobom postępującym wbrew naturze, w tym jednostkom uprawiającym stosunki homoseksualne, mogło być nauczanie włoskiego franciszkanina Jana Kapistrana, który przez kilka miesięcy 1453 r. przebywał w Krakowie⁷¹. Natężenie w *Rocznikach* wzmianek o sodomii popełnionej przez Bolesława Szczodrego tłumaczy się wpływem

---

eds V.L. Bullough, J.A. Brundage, New York–London 1996, s. 156; R.M. Karras, *op. cit.*, s. 105, 184; A. Krawiec, *op. cit.*, s. 233; H. Puff, *Nature on Trial: Acts „Against Nature” in the Law Courts of Early Modern Germany and Switzerland*, [w:] *The Moral Authority of Nature*, eds L. Daston, F. Vidal, Chicago 2010, s. 235; K. Skwierczyński, *Mury Sodomy. Piotra Damaniego „Księga Gomory” i walka z sodomią wśród kleru*, Kraków 2011, s. 36.

⁶⁸ Najbardziej klarowne rozróżnienie między sodomią a związkami homoseksualnymi w wiekach średnich dał David Newheiser (*op. cit.*, s. 129): „whereas homosexuals and heterosexuals are distinguished according to the object of desire, sodomia concerns intentionality of ejaculation”.

⁶⁹ J.A. Brundage, *op. cit.*, s. 472; J. Boswell, *op. cit.*, s. 295; D.F. Greenberg, M.H. Bystryn, *Christian Intolerance of Homosexuality*, „American Journal of Sociology” 1982, vol. LXXXVIII, No. 3, s. 533–534.

⁷⁰ A. Wyrobisz, „Wielki strach” w Wenecji i we Florencji w XV wieku i jego możliwe przyczyny, „Przegląd Historyczny” 2004, t. XCV, nr 4, s. 457–466.

⁷¹ Więcej: P. Kołpak, *Czy Jan Długosz słuchał kazań Jana Kapistrana na krakowskim Rynku? Osobiste doświadczenie jako źródło kreowania pamięci historycznej*, [w:] *Odczytywanie Długosza*, red. K. Janus, B. Łukarska, E. Hak, Częstochowa 2016, s. 91–100; M. Koczarska, *Correspondence between Cardinal Zbigniew Oleśnicki, Jan Długosz and John of Capistrano*, [w:] *The Grand Tour of John of Capistrano in Central and Eastern Europe (1451–1456). Transfer of Ideas and Strategies of Communication in the Late Middle Ages*, eds P. Kras, J.D. Mixon, Warsaw–Lublin 2018, s. 275–292. O wizerunku zakonnika w dziele J. Długosza: B. Kowalska, *Jan Kapistran w „Annales...” Jana Długosza*, „Saeculum Christianum” 2016, t. XXIII, s. 131–144.

nauczania Jana Kapistrana⁷². Niewykluczone, że przypisanie przez Długosza praktyk homoseksualnych młodemu władcy stanowiło zwieńczenie jego (rzekomych) grzechów seksualnych.

Dla zrozumienia zapatrywań Długosza na praktyki homoseksualne, a po części także jako uzupełnienie analizowanej narracji, warto odwołać się do przekazu *Roczników*, kończącego wydarzenia 1444 r. Dziejopis opisał tam nieudaną próbę zgładzenia sultana podjętą przez 12 polskich młodzieńców, wziętych do niewoli tureckiej po bitwie warneńskiej. Decyzja o organizacji zamachu została powzięta, gdy młodzi ludzie dowiedzieli się, że – zgodnie z pogańskim, najbardziej ohydny obyczajem – zostali przeznaczeni do zaspokajania żądz władcy tureckiego⁷³. Źródło tej opowieści pozostaje nieznane⁷⁴, wydaje się jednak, że pełniła ona funkcję moralizatorsko-dydaktyczną. Długosz wykazywał, że Polacy wybrali bohaterską śmierć, bardziej dbając o dobre obyczaje niż o własne życie. Ich postawa została przeciwstawiona zachowaniu Jana Hunyady’ego i innych rycerzy, którzy opuścili „słabego wiekiem” monarchę. W passusie tym dziejopis podzielił popularny w średniowieczu pogląd, łączący skłonności homoseksualne z przedstawicielami innych religii czy nacji, traktowane jako inwektywa wobec obcych⁷⁵. Można zastanowić się, czy wprowadzenie omówionego wątku nie miało też na celu wyjaśnić przyczyn poddania się króla skłonnościom homoseksualnym. W wiekach średnich istniało silne przekonanie, że zachowania tego typu przyswajano poprzez kontakty międzykulturowe⁷⁶. Przebywający na obczyźnie „słaby wiekiem” (przez co podatny na pokusy) monarcha, prowadzący walki na krańcach cywilizacji chrześcijańskiej, mógł ulec grzesznym inklinacjom typowym dla barbarzyńców.

⁷² R. Kusek, W. Szymański, *Kings as „Queens” – Textual and Visual Homophobic Fabrications of Two Polish Kings: the Curious Cases of Boleslaw the Generous and Henry I of Poland*, „Royal Studies Journal” 2019, vol. VI, No. 2, s. 137–138.

⁷³ *Ann.*, lib. 11–12, s. 331.

⁷⁴ *Rozbiór krytyczny...*, s. 342.

⁷⁵ J.A. Brundage, *op. cit.*, s. 399; J. Tazbir, *Dewiacje, obyczajowe*, [w:] *idem, Prace wybrane*, t. IV (*Studia nad kulturą staropolską*), Kraków 2001, s. 261; K. Skwierczyński, *op. cit.*, s. 50.

⁷⁶ J. Boswell, *op. cit.*, s. 61, 254–259; J.A. Brundage, *op. cit.*, s. 399; M.R. Karras, *op. cit.*, s. 181–183; J. Tazbir, *op. cit.*, s. 258–261. W *Rocznikach* motyw przyswojenia obcych kulturowo zachowań sodomickich pojawił się w odniesieniu do Bolesława Szczodrego i jego pobytu wśród prawosławnych Rusinów (więcej: B. Bielaszka-Podgórnay, *op. cit.*, s. 32–34).

W korelacji z omówionymi określeniami pozostaje stwierdzenie, że mimo złożonej Bogu przysięgi poprawy król ostatecznie nie zrezygnował z niegodziwej, bezbożnej zbrodni (występku), na których określenie w oryginale użyto sformułowania *scelus*⁷⁷. W dziele kronikarza jeszcze kilkakrotnie można spotkać się z użyciem tego słowa na nazwanie różnego rodzaju grzechów seksualnych. Nomenklatura ta funkcjonowała w *Rocznikach* zarówno w odniesieniu do potępianych stosunków heteroseksualnych, jak i tych „przeciwnych naturze”. Dziejopis wskazywał, że nierząd, cudzołóstwo są zbrodniami szczególnie niemiłymi Bogu, budzącymi odrazę. Występku tego dopuścił się m.in. książę Władysław Herman. Monarcha, pozostając w legalnym związku małżeńskim, utrzymywał konkubinę, z którą doczekał się syna Zbigniewa⁷⁸. Pojęcia *scelus* użyto także na określenie wydania przez królową Węgier Elżbietę jej dwórki Klary Zach na zhańbienie przez Kazimierza Wielkiego⁷⁹. W występku sodomski popadł Bolesław Szczodry⁸⁰ oraz dworzanie Kazimierza Jagiellończyka⁸¹. Przestępstwo cudzołóstwa i nierządu popełnił Jan z Konradowej Wsi, prepozyt klasztoru siostr norbertanek w Strzelnie⁸². Traktowanie przez duchownych różnych przejawów aktywności seksualnej, niemieszczących się w wąsko pojmowanym zestawieniu akceptowalnych praktyk, jako przestępstwa pojawiło się w piśmiennictwie chrześcijańskim stosunkowo wcześniej. Św. Augustyn pod pojęciem *scelus* rozumiał m.in. zabójstwo, cudzołóstwo czy świętokradztwo⁸³. Duże znaczenie miały również poglądy kanonistów, dążących do rozgraniczenia między teologicznym pojęciem grzechu (*peccatum*) a przestępstwem

⁷⁷ *Ann.*, lib. 11–12, s. 328; *Roczniki*, ks. 11–12, s. 361; *Dziejów polskich*, s. 675.

⁷⁸ „Erat illi naturalis filius ex concubina, priusquam Boleslaus filius legitimus ex Iuditha nasceretur, susceptus, nomen ex eo, quod ducissa Iuditha scelus et incontinentiam mariti perosa tam pellici quam ex ea nate proli iusta indignacione erat infesta, Sbignyew, quod signat iram evadens, sortitus” (*Ann.*, 3–4, s. 187).

⁷⁹ „Divinitate autem scelus prostitutionis exhorrente [...]” (*Ann.*, lib. 9, s. 151–152).

⁸⁰ „Sodomie scelus; in scelere abhominando profundam demersionem” (*Ann.*, lib. 3–4, s. 121, 126).

⁸¹ „ob turpissima et sodomica scelera” (*Ann.*, 12 (1), s. 50).

⁸² „teterrimo fornicacionis et adulteri scelere” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 281).

⁸³ „vel homicidium vel adulterium vel sacrilegium vel quodlibet aliud scelus [...]” (Św. Augustyn, *De civitate Dei*, II, 21, 11, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost05/Augustinus/aug_cd21.html#11, dostęp: 16 III 2021).

(*crimen, scelus*), pojmowanym w sposób prawnokarny⁸⁴. Wskazywano przy tym, że spośród grzechów ciężkich jako przestępstwa mogły być uznawane te dokonane czynem zewnętrznym, a jednocześnie będące źródłem prawdziwego zgorszenia dla Kościoła i jego wiernych⁸⁵. W tekstach z zakresu prawa kanonicznego zajmowano się takimi praktykami seksualnymi, jak: cudzołóstwo, bigamia, kazirodztwo, gwałt czy sodomia, ujmowanymi jako przestępstwa, które mogły stać się przedmiotem postępowania karnego po ich ujawnieniu⁸⁶. Przykładowo w *Decretum* Gracjana wymieniono występki seksualne popełniane przeciwko prawu kościelnemu, za które należało orzekać odpowiednie kary. Należały do nich: nierząd, cudzołóstwo, kazirodztwo i stosunki sprzeczne z naturą⁸⁷. Dążenie do przejścia kontroli duchowieństwa nad seksualnością zostało poświadczane już w okresie wczesnego średniowiecza. Ówczesne penitencjały dostarczały spowiednikom zestawu pytań, jakie należało zadać penitentowi na temat życia intymnego⁸⁸. W późniejszym okresie w kompetencjach sądów kościelnych pozostawały sprawy dotyczące małżeństwa i wykroczeń „przeciwko dobrym obyczajom”⁸⁹. Można zastanowić się, czy na ugruntowanie, zwłaszcza wśród duchownych, postrzegania wszelkich nienormatywnych form aktywności seksualnej jako przestępstwa nie wpłynął monopol Kościoła nie tylko na formułowanie sądów etycznych, lecz także sprawowanie rzeczywistej funkcji kontrolnej nad życiem intymnym wiernych. Prerogatywy duchownych w tej materii mogły kształtować ich poglądy, zrównujące wszelkie odstępstwa od narzuconych przez Kościół norm seksualnych z przestępstwem.

⁸⁴ M. Żurowski, *Pojęcie przestępstwa („crimen”) u dekretystów*, „Prawo Kanoniczne” 1965, t. VIII, nr 3–4, s. 149.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ J.A. Brundage, *Sex and Canon Law: a Statistical Analysis of Samples of Canon and Civil Law*, [w:] *Sexual Practices and the Medieval Church*, eds V.L. Bullough, J. Brundage, New York 1982, s. 91; idem, *Sex and Canon Law*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality...*, s. 40–43.

⁸⁷ J.A. Brundage, *Law...*, s. 246.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 152–169; P.J. Payer, *Confession and the Study of Sex in the Middle Ages*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality...*, s. 3–33; J. Delumeau, *Grzech i strach: poczucie winy w kulturze Zachodu w XIII–XVIII wieku*, Warszawa 1994, s. 306–315.

⁸⁹ Więcej na temat kompetencji sądów kościelnych we wskazanych sprawach por. I. Subera, *Powstanie i rozwój właściwości sądów kościelnych w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 1968, t. XI, nr 3–4, s. 67; P. Hemperek, *Oficjalat okręgowy w Lublinie XV–XVIII w.*, Lublin 1974, s. 170–175, 187; R.M. Karras, *The Regu-*

Na podstawie przeprowadzonej analizy zwrotów zastosowanych przez Długosza w opisie sfery aktywności seksualnej króla Władysława w większości przypadków nie można w sposób pewny i niebudzący wątpliwości wypowiedzieć się o istocie preferencji przypisywanych mu przez kronikarza. Niewykluczone, że zabieg taki był świadomym działaniem Długosza. W piśmiennictwie omawianego okresu precyzyjne określenia mniej oddziaływały na odbiorcę niż różnego rodzaju niedomówienia czy symbole⁹⁰. Kronikarz mógł celowo nie doprecyzować swoich wypowiedzi, tak aby czytający dopasowywali swoje własne wyobrażenia o skali „wykroczeń” Władysława. Bardzo plastyczny, wpływający na zmysły język opisu postępów króla niewątpliwie działał i do tej pory działa na wyobraźnię czytelnika. Odbiorca zgodnie z własnym zasobem wiedzy i osądem moralnym określał rodzaj i istotę występku monarszego⁹¹. W konstrukcji tego przekazu upodobania erotyczne młodego władcy miały budzić niesmak i potępienie. Niewykluczone, że kanonik krakowski, pisząc ten fragment, opierał się na krążących wówczas plotkach czy własnych ocenach zwyczajów dworskich. Dobrym przykładem jest przywołany już *passus*, w którym kronikarz oskarżył dworzan Kazimierza Jagiellończyka o praktykowanie sodomii. W tym miejscu warto odwołać się do innego fragmentu *Roczników* zamieszczonego pod rokiem 1466. Długosz krytykował w nim upodabnianie się rycerzy pod względem fryzury i ubioru do kobiet. Upatrywał w tym i innych przejawach zepsucia obyczajów, źródła problemów, które w owym czasie dosięgły Królestwo Polskie i jego mieszkańców, w tym długoletniego konfliktu zbrojnego z Krzyżakami⁹².

Dociekanie źródeł wypowiedzi Długosza o grzesznych praktykach seksualnych młodego władcy ujawnia dwie ciekawe tendencje. Po pierwsze, w narracji zastosowano zabieg multiplikacji informacji odnoszących się do życia intymnego Jagiellończyka. Powielanie pewnych treści, charakterystyczne dla kaznodziejstwa średniowiecznego⁹³, zostało również poświadczane w badaniach nad

---

lation of Sexuality in the Late Middle Ages: England and France, „Speculum” 2011, vol. LXXXVI, No. 4, s. 1011–1014.

⁹⁰ J. Partyka, „Niewstydy, sprośność i rozpusta”, czyli krytyka „wszeteczeństwa” w tekstach staropolskich moralistów, [w:] *Amor vincit omnia. Erotyzm w literaturze staropolskiej*, red. R. Krzywy, Warszawa 2008, s. 195.

⁹¹ A. Obara-Pawłowska, *Polish Monarchs' Sexuality...*, s. 133.

⁹² *Ann.*, lib. 12(2), s. 175.

⁹³ A. Szulc, *Mundus sermonis. Obraz nauczających i nauczanych w świetle badań nad tekstami średniowiecznych kazań bernardyńskich*, [w:] *Mundus*

obrazem seksualności władców polskich zawartym w *Rocznikach*. Wielokrotne przywoływanie pewnych motywów (np. podkreślanie, że dany monarcha był cudzołożnikiem) czy pełne potępienie przypisywanie części panujących inklinacji do różnych form aktywności seksualnej przyciągało uwagę odbiorców⁹⁴. Konsekwentnie powtarzane wiadomości o grzesznych praktykach monarchów wpisywano albo w szerszy kontekst ich negatywnego wizerunku zamieszczanego na kartach dzieła kanonika krakowskiego, albo funkcjonowały one jako element wzmacniający Długosza krytykę działań lub postaw panujących w innych sferach ich aktywności. Ogólnie kronikarz traktował wiadomości o życiu intymnym jednostek jako pretekst do formułowania sądów moralnych. Drugą tendencją w charakterystyce grzesznego życia Władysława była gradacja przewinień monarszych. Długosz wyszedł od ogólnego i niejednoznacznego stwierdzenia o uleganiu przez króla męskim rozkoszom, by następnie określić praktyki seksualne monarchy jako nieczyste i wstrętne, wydzielające nieprzyjemny zapach nieczystości, przynoszące hańbę, aż po nazwanie ich zbrodnią/występkiem. Podobny zabieg został zastosowany przy opisie grzechów seksualnych Bolesława Szczodrego. W przekazie o jedenastowiecznym panującym stopniowano opis jego degeneracji obyczajowej, zaczynając od oskarżenia o skłonność do rozpusty, uprowadzenie i gwałt poddanej, a kończąc na wielokrotnie powtórzonym zarzucie o sodomie/grzech przeciwko naturze⁹⁵. W przypadku Władysława różnica polegała na wspomnianym już braku precyzji stosowanej nomenklatury, a także na umieszczeniu katalogu przywar życia seksualnego w jednym miejscu *Roczników*, a nie przy okazji opisu różnych etapów życia władcy. Gradacja przewin Jagiellończyka poprzedzała wyjaśnienie klęski warneńskiej. Poszukiwania przyczyn przegranej w grzesznym życiu seksualnym panującego pozostawało zgodne z artykułowanym w wiekach średnich poglądem głoszącym, że ejakulacja pozbawiała życiowej energii mężczyzn, co czyniło ich bardziej podatnymi na niebezpieczeństwa duchowe

hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 172.

⁹⁴ A. Obara-Pawłowska, *Polish Monarchs' Sexuality...*, *passim*.

⁹⁵ J. Banaszkiwicz, *op. cit.*, s. 365. Podobnie wypowiedział się Czesław Deptuła, który stwierdził, że „W osobie króla skoncentrowały się wszystkie wady w formie wręcz patologicznej” (idem, *Biskup i władca. Z problematyki ideologii państwowej i świadomości narodowej polskiego średniowiecza*, „Więź” 1968, nr 9, s. 55).

i fizyczne⁹⁶. Sądzono także, że brak powściągliwości i niekontrolowane zaspokajanie popędu płciowego skutkowało odciągnięciem jednostki od innych aktywności⁹⁷. Powiązanie wykroczeń przeciw etyce seksualnej z niepowodzeniami na polu militarnym można odnaleźć np. w przekazach średniowiecznych o zakończonych niepowodzeniem krucjatach⁹⁸. Długoszowa opowieść o uleganiu przez Władysława namiętnościom erotycznym, które części dzisiejszych odbiorców może nawet kojarzyć się z jakąś formą uzależnienia od seksu⁹⁹, miała być jednym z elementów eksplikacji przyczyn i okoliczności przegranej wojsk chrześcijańskich w 1444 r.

Zrozumienie istoty omawianego fragmentu *Roczników* wymaga dokładnego przeanalizowania pozostałych części składowych oraz konstrukcji całego passusu. Motywem, któremu podporządkowana została ta opowieść, była chęć wyjaśnienia przyczyn klęski wojsk chrześcijańskich pod Warną. Pozostawało to zgodne z funkcjonującym w owym czasie przekonaniem, że zadaniem narracji kronikarskich było odkrycie przyczyn i okoliczności, które doprowadziły do określonych zdarzeń¹⁰⁰. Kronikarz w pierwszym zdaniu wskazał, że powodów poniesionej porażki mogło być wiele, wszystkie zaś skutkowały gniewem Boga, sprowokowanego licznymi zdradami i przewierstwami, jakich dopuszczali się chrześcijanie¹⁰¹.

⁹⁶ J.A. Brundage, *Law...*, s. 490.

⁹⁷ J.P. Roux, *Kobieta w historii i micie*, Warszawa 2010, s. 222; P. Brown, *Ciało i społeczeństwo. Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie*, Kraków 2006, s. 444; A. Krawiec, *op. cit.*, s. 41.

⁹⁸ S. Górski, *Biskupi i krzyże. Tak zwany epizod szczeciński krucjaty połabskiej (1147) w relacji Wincentego z Pragi*, „Zapiski Historyczne” 2018, t. LXXXIII, z. 3, s. 21[545].

⁹⁹ Cały fragment, zwłaszcza zaś część mówiąca o tym, że król wbrew przysiędze nie mógł powstrzymać się od kontynuowania grzesznej aktywności, można rozpatrywać w kontekście stosowanych przez specjalistów kryteriów umożliwiających diagnozę uzależnienia od seksu. Zalicza się do nich m.in. „silną potrzebę lub poczucie przymusu realizowania kompulsywnych zachowań związanych z seksem”, „postępujące zaniedbanie alternatywnych źródeł przyjemności lub dotychczasowych zainteresowań na rzecz kompulsywnych zachowań związanych z seksem”, „kontynuowanie kompulsywnych zachowań związanych z seksem pomimo szkodliwych następstw (fizycznych, zdrowotnych, psychicznych i społecznych), o których wiadomo, że mają związek z kompulsywnymi zachowaniami związanymi z seksem” (B.T. Woronowicz, *Seksoholizm [uzależnienie od seksu]*, <https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/uzaleznienia/73113,seksoholizm-uzaleznienie-od-seksu>, dostęp: 6 VI 2021).

¹⁰⁰ J. Banaszekiewicz, *Historia-exemplum*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, R. LXXXVI, nr 1, s. 169.

¹⁰¹ Ten obecny w piśmiennictwie od czasów starożytnych topos *ira celestium* został u Długosza przedstawiony w następujący sposób: „Cladis tam infelicitis,

Przekonanie o prowokujących gniew Boga grzechach chrześcijan jako źródle klęski warneńskiej nie stanowiło autorskiego pomysłu Długosza. Pogląd ten wykrystalizował się bezpośrednio po bitwie, czego dowodem jest mowa Mikołaja Lasockiego do papieża Mikołaja V z grudnia 1448 r. Były kapelan Władysława Warneńczyka, wspominając o flocie wysłanej przez papieża Eugeniusza IV, stwierdził, że jeśli skutek nie odpowiadał zamiarom, winić za to trzeba nie papieża, ale grzechy ludzi¹⁰². Działanie Boga-mściciela, karzącego za złe uczynki, wpływającego na losy jednostek i społeczeństw, stanowiło także istotny składnik historiozofii prezentowanej przez kanonika krakowskiego¹⁰³. Jako jeden z wielu przykładów obecnych na kartach jego dzieła można wskazać tłumaczenie źródeł upadku państwowości polskiej po śmierci Mieszka II. Gniew Boży został wówczas sprowokowany zbrodniami, błędami i winami popełnionymi przez Polaków, w tym przez samego króla¹⁰⁴.

---

pugne quoque tam miserabilis etsi plures poterant latentes mortalibus solique Deo cognite cause, utpote ire multiplices Celestinum et facinora prevaricatione-sque innumere perdullium Christianorum” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 327).

¹⁰² „in quibus apparatibus si pro votis res non processit, non suis consiliis, sed peccatis hominum adscribendum est, quibus Deus provocatus, hucusque tenet manum extensam” (*Poselstwo Jana Hunyadego do papieża Mikołaja, odprawione przez Mik. Lasockiego, dziekana kap. krak.*, [w:] *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. I, pars 2, wyd. J. Szujski, Kraków 1876, s. 52). Należy zaznaczyć, że w omawianym czasie traktowanie niepowodzeń chrześcijan w walce z niewiernymi w kategoriach kary za grzechy nie było czymś nadzwyczajnym. Autor jednego z anonimowych niemieckich sprawozdań z podróży do Ziemi Świętej z 1444 r. dowodził, że utrata Akki w 1291 r. była karą zesłaną przez Boga (S. Schröder, *To Follow the Deeds of Godfrey of Bouillon. The Remembrance of the Crusades and Crusading Ideas in the Late Medieval Travel Reports to the Holy Land*, [w:] *Crusading Ideas and Fear of the Turks in Late Medieval and Early Modern Europe*, ed. M. Ressel, Toulouse 2021, s. 49–50).

¹⁰³ S. Gawęda, *Ocena niektórych problemów historii ojczyzny w „Rocznikach” Jana Długosza*, [w:] *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, „Zeszyty Historyczne ZNUJ, Prace Historyczne” 1980, z. 65, s. 183; R. Kretschmer, *Zagadnienie wpływu św. Augustyna na Jana Długosza*, „Studia Historyczne” 1984, R. XXVII, z. 2, s. 564, 569. Najnowsze ujęcie problematyki historiozoficznej wykładni dziejów w twórczości Jana Długosza i wcześniejsza literatura przedmiotu por. A. Talarowski, *Dzieje w rękach Opatrzności. Elementy historiozofii Jana Długosza i jej uwarunkowania*, „Roczniki Historyczne” 2018, vol. LXXXIV, s. 191–225.

¹⁰⁴ *Ann.*, lib. 3–4, s. 21. Analizując wcześniejsze fragmenty *Roczników*, można domyślać się, że owymi przewinami były: bezprawne wygnanie królowej Rychey i królewicza Kazimierza oraz odstępstwo od religii chrześcijańskiej w czasie zamieszek po najeździe czeskim.

Już na samym początku opowieści o źródłach niepowodzeń chrześcijan pod Warną kronikarz zaznaczył, że te są znane tylko Bogu. Pogląd taki stanowi bardzo luźne nawiązanie do nowotestamentowych słów o niezbadanych wyrokach boskich¹⁰⁵. Sugestia Długosza, że przyczyny gniewu Najwyższego mogą być niezbrane człowiekowi, wprowadza pesymizm poznawczy, podkreśla jednocześnie wyższość Stwórcy nad śmiertelnikami¹⁰⁶. Jednocześnie sformułowanie dziejopisa o wiadomych tylko Najwyższemu przyczynach porażki pod Warną stanowiło punkt odniesienia dla całego przekazu. Sugeruje ono, że prowadzone dywagacje cechują się różnym stopniem prawdopodobieństwa, ale nie całkowitej pewności.

Długosz, wskazując na liczne powody gniewu Boskiego, mocno przy tym wyeksponował różnego rodzaju przemieszanie popełniane przez chrześcijan. Pojęcie wierności, rozumianej jako pewna stałość pozytywnej postawy wobec ojczyzny, monarchy, rodzimych tradycji i zwyczajów, wywiązywanie się z przyjętych wcześniej zobowiązań czy dotrzymywanie umów, stanowiły ważny wyznacznik ocen formułowanych przez dziejopisa¹⁰⁷. Zdradę kronikarz uznawał za najgorszy rodzaj zbrodni¹⁰⁸. Takie zapatrywanie Długosza pozostawało zgodne z opiniami uczonych średniowiecznych. Najbardziej radykalną ocenę łamania przysięgi sformułował Rufin, dwunastowieczny prawnik włoski. Jego zdaniem nic nie mogło usprawiedliwić krzywoprzysięstwa, nawet wyjątkowe okoliczności jego popełnienia¹⁰⁹.

W analizowanej opowieści kronikarz zaznaczył, że niektórzy – na podstawie bliskim prawdy przypuszczeniom – twierdzą, że to sam Władysław swoim grzesznym postępowaniem przyczynił się do gniewu Opatrzności i porażki na polach warneńskich¹¹⁰. Powodem było złamanie przysięgi poprawy złożonej Bogu w czasie pierwszej kampanii militarnej w 1443 r. Wówczas władca, stojąc w obliczu przeważających sił wroga, usłuchał rady dwóch rycerzy polskich, Chrzastowskiego herbu Strzegomia i Nekandy herbu Topór, którzy

¹⁰⁵ Św. Paweł, *List do Rzymian*, 11, 33, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=280#P10> (dostęp: 3 II 2021).

¹⁰⁶ M. Kowalski, *Apokaliptyczny gniew Boga i jego miejsce w Ewangelii Pawła (Rz 1, 18–32)*, „*Verbum Vitae*” 2018, t. XXXIII, s. 235.

¹⁰⁷ S. Gawlas, *Świadomość narodowa Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1983, t. XXVII, s. 52.

¹⁰⁸ M. Koczerska, *Mentalność...*, s. 126.

¹⁰⁹ M. Żurowski, *op. cit.*, s. 145.

¹¹⁰ *Ann.*, lib. 11–12, s. 327.

zapewnili go, że z łatwością pokona niezliczone rzesze tureckiego wojska. Gwarancją powodzenia było złożenie Bogu uroczystej przysięgi zaniechania wstrętnych praktyk. Monarcha przystał na te warunki¹¹¹. Długosz wprowadził bardzo symboliczny opis samego aktu składania przysięgi oraz okoliczności go poprzedzających. Kronikarz wskazał, że tuż przed rozpoczęciem walki w 1443 r., gdy zaczęto zdawać sobie sprawę z coraz bardziej tragicznego położenia wojsk chrześcijańskich, monarcha stał w czwartym szeregu wojowników, gotowy do poświęcenia życia w walce z niewiernymi. Umieszczenie króla wśród jego rycerzy nie budzi większych trudności interpretacyjnych. Wojciech Iwańczak dowodzi, że w średniowieczu popularny był topos władcy występującego w otoczeniu swoich wojowników. Tłum stanowił tło, na którym mogły w pełni objawić się cnoty i umiejętności rycerskie monarchy¹¹². O wiele trudniejsze jest wskazanie, dlaczego dziejopis podkreślił, że król znajdował się akurat w czwartym szeregu. Czwórka od czasów starożytnych oznaczała życie materialne, doczesność. Przejawiała się ona w istnieniu czterech żywiołów, czterech stron świata, czterech płynów w ciele ludzkim czy czterech temperamentów¹¹³. Pobieżna lektura *Roczników* pozwala jednak stwierdzić, że cyfra cztery występowała tam w różnych kontekstach i ujęciach w narracjach odnoszących się do sytuacji zagrożenia¹¹⁴. W czasie wyprawy na Ruś Leszek Biały pojął czterech znakomitych rycerzy, których

¹¹¹ „vovit se a passionibus ignominie cessaturum et omnes illius abiecturum fetores” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 328).

¹¹² W. Iwańczak, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku*, Warszawa 1985, s. 87. Jednocześnie autor stwierdził, że w badanym przezeń okresie, w literaturze europejskiej coraz rzadziej spotykało się przykłady, że władca osobiście uczestniczył w bitwie (*ibidem*, s. 76).

¹¹³ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 44; Z. Benedyktowicz, *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*, Kraków 2000, s. 84; E. Śnieżyńska-Stolot, „[...] nec si rationem siderum ignoret, poetas intellegat [...]”, *czyli czy poeci znali astrologię?*, „Terminus” 2015, t. XVII, z. 1(34), s. 20; A. Krawiec, *Sarmaci i Popianie. Dziedzictwo średniowiecznego obrazu świata jako element kontekstu kulturowego piśmiennictwa staropolskiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2019, t. LIII, nr 2, s. 17.

¹¹⁴ Jest to luźna koncepcja autorska, wymagająca dokładnego opracowania. Przeanalizowanie całego dzieła pod kątem występujących w nich liczb i przypisywanego im przez kronikarza możliwego znaczenia symbolicznego pozwoli odtworzyć sferę związaną z Długoszową mentalnością czy ideologią. Więcej na ten temat por. B. Kowalska, *W poszukiwaniu symboliki Długoszowych Roczników...*, Częstochowa 2017, s. 235–240. Autorka omawia kilka liczb funkcjonujących w przekazie kronikarza (trójka, piątka, siódemka, dziesiątka, dwunastka, czterdziestka),

kazał powiesić. W opinii Długosza czyn księcia skutkował jego bezpotomną, przedwczesną śmiercią¹¹⁵. Czterej rycerze nieskutecznie próbowali wyprowadzić księcia Henryka Pobożnego z pola bitwy pod Legnicą i ocalić w ten sposób życie monarchy¹¹⁶. Ostatecznie armia chrześcijańska została pokonana w starciu legnickim przez wojska tatarskie składające się z czterech hufców¹¹⁷. Cztery palce straciła królowa Węgier Elżbieta w zamachu zorganizowanym przez Felicjana Zacha na rodzinę monarszą¹¹⁸. Na skutek wspomnianego już porażenia piorunem karocy króla Władysława Jagiełły zabite zostały cztery konie¹¹⁹. Na podstawie przytoczonych przykładów można postawić tezę, że kronikarz uznawał czwórkę za szczególnie niefortunną, sygnalizującą niebezpieczeństwo i nieszczęście, jakie miały stać się udziałem władców. Niewykluczone więc, że umieszczenie Władysława w czwartym szeregu walczących stanowiło zapowiedź jego przyszłego upadku, zarówno moralnego (złamanie przysięgi), jak i zakończonej śmiercią króla przegranej na polach warneńskich.

Inną symboliczną cyfrą tej części opowieści była dwójka. Inicjatorami złożenia deklaracji monarszej byli dwaj rycerze, którym powierzono troskę o króla. Dwójka w tradycji biblijnej symbolizowała pomoc, wsparcie, opiekę. W Ewangelii wg św. Marka Jezus rozsyłał po dwóch apostołów, aby głosili Dobrą Nowinę¹²⁰. W średniowiecznej historiografii polskiej związek z tak postrzeganą symboliką zaistniał bardzo wcześnie, bo już na kartach kroniki spisanej przez Galla Anonima, w opowieści o dwóch tajemniczych przybyszach. Przepędzeni przez służbę księcia Popiela znaleźli gościnę w skromnej chacie Piasta. Długosz, idąc za przywołaną tradycją Galla Anonima i innymi źródłami¹²¹, przejął ten topos.

---

wybranych – jak sama wskazuje – subiektywnie, na podstawie dostrzeżonego w nich potencjału symbolicznego (*ibidem*, s. 241–353).

¹¹⁵ *Ann.*, lib. 5–6, s. 200. Źródłem informacji Długosza o fakcie pojmania i zgładzenia wojowników były przekazy *Latopisu hipackiego*. W 1208 r. trzech bracia, książęta Igorewicz, pojmani wcześniej przez Węgrów wprowadzających na tron halicki księcia Daniela, zostali powieszani (A. Semkowicz, *Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosz [do roku 1384]*, Kraków 1887, s. 206–207).

¹¹⁶ *Ann.*, lib. 7–8, s. 23.

¹¹⁷ *Ann.*, lib. 7–8, s. 21.

¹¹⁸ *Ann.*, lib. 9, s. 150.

¹¹⁹ *Ann.*, lib. 11, s. 102.

¹²⁰ Ewangelia wg św. Marka, 6, 7, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=305> (dostęp: 4 II 2021).

¹²¹ Wykaz źródeł por. A. Semkowicz, *op. cit.*, s. 74.

Kanonik krakowski opisał przybycie dwóch pielgrzymów, wysłanników Boga, utożsamiając ich z aniołami¹²². Pojawienie się tej dwójki w domostwie ubogiego Piasta było równoznaczne z przekazaniem akceptacji Najwyższego dla nowej dynastii¹²³. Bardzo ciekawą narrację, wykorzystującą motyw dwóch boskich opiekunów-orędowników, będącą zapewne odautorskim komentarzem kronikarza, zamieszczono pod rokiem 1303¹²⁴. Wykazuje ona przy tym stosunkowo dużo podobieństwa do opowieści o grzesznym zachowaniu młodego Jagiellończyka. Długosz przybliżył w niej sytuację księcia Władysława Łokietka po jego usunięciu z tronu wielkopolskiego. Przebywający na wygnaniu władca, po uświadomieniu sobie skali popełnionych przewinień (m.in. gwałtów dokonywanych na żonach i córkach swoich poddanych), które skutkowały karą w postaci utraty władzy w kraju, obiecał Bogu poprawę. Na świadków ślubowania wziął obecnych przy nim rycerzy i służbę. Książę, lejąc łzy, wyznawał swoje winy, błagał o opiekę i pomoc w dotrzymaniu zobowiązań, Najświętszą Marię i wszystkich świętych, zwłaszcza zaś św. Stanisława¹²⁵. Cała scena została ukazana na wzór „misterium pokuty”, która doprowadziła do przemiany władcy i w efekcie do ziszczenia się starań księcia o odzyskanie władzy nad jego piastowskim dziedzictwem¹²⁶. Matka Boska i wyniesiony na ołtarze biskup krakowski mieli tym samym czuwać nad monarchą, gwarantować powodzenie przemiany duchowej księcia. Podobną rolę w narracji o postępowaniu Władysława III odegrała dwójka świeckich opiekunów młodego władcy. Ich działanie można odczytać symbolicznie jako zmierzające nie tylko do uratowania wyniku starcia zbrojnego, lecz także duszy króla. Tym samym rycerze Chrzastowski i Nekan-da przejęli funkcje przypisywane aniołom: sprawowanie opieki, pośrednictwo między Bogiem a niedoskonałą jednostką ludzką, sprawczość zdarzeń (doprowadzenie do złożenia przysięgi przez

¹²² *Ann.*, lib. 1–2, s. 158–160. Więcej na ten temat por. B. Kowalska, *W poszukiwaniu...*, s. 23–30.

¹²³ P. Wiszewski, *Po co Mieszko wzrok odzyskał, czyli między historią a „wiedzą o człowieku”*. *Kultura Anonima zwanego Gallem i kłopoty interdyscyplinarnych badań pewnej legendy*, [w:] *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarnych badań historycznych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 464.

¹²⁴ *Roczniki*, ks. 9, przekł. J. Mrukówna, Warszawa 1975, s. 26, przyp. 11.

¹²⁵ *Ann.*, lib. 9, s. 22.

¹²⁶ U. Borkowska, *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1981, t. XXVI, s. 15.

króla), przyczynienie się do cudu (zwycięstwo nad przeważającymi siłami wroga w 1443 r.)¹²⁷. Tragedia monarchy i jego wojska na polach warneńskich w 1444 r. najprawdopodobniej sprawiła, że Długosz zdecydował się uczynić opiekunami monarchy osoby świeckie, a nie świętych patronów.

Podobnie jak w przypadku opowieści o Łokietku, i w analizowanej narracji pojawił się motyw łez wylewnych przez przerażonego i skruszzonego władcę¹²⁸. Łzy ronione przez monarchę mają podwójne znaczenie. Z jednej strony „lacrimae compunctionis” stanowiły ważny element pokuty¹²⁹, będąc uzewnętrznionym przejawem skruchy za nieczne uczynki. Obowiązywała przy tym zasada, że władca jako poddany Boga, na równi z innymi chrześcijanami, powinien ukorzyć się przed Najwyższym¹³⁰. Z drugiej strony łzy symbolizowały oczyszczenie, zmycie grzechów¹³¹, co było niezbędne dla wewnętrznej transformacji jednostki oraz stanowiło warunek konieczny odbycia pokuty i przejednania Boga¹³². Łzy traktowano też jako wyraźny znak posłuszeństwa, podporządkowania się penitenta woli Boskiej¹³³. W tym miejscu można odwołać się do wyartykułowanej przez Jana Dunsza Szkota kategorii skruchy doskonałej, która zapewniała Boskie przebaczenie grzesznikowi w sytuacji, gdy ten nie mógł się wyspowiadać, ale szczerze żałował za grzechy i wyrażał wolę dopełnienia spowiedzi w sprzyjającym momencie¹³⁴. Potwierdzeniem, że „deszcz łez” wylanych przez Władysława i jego ukorzenie się przed Najwyższym odniosły pożądaný rezultat, było zwycięstwo nad przeważającymi liczebnie wojskami tureckimi

¹²⁷ O funkcjach aniołów w średniowieczu: B. Kowalska, *W poszukiwaniu...*, s. 56–58.

¹²⁸ „in lacrimarum largo effuso imbre” (*Ann.*, lib. 11–12, s. 328).

¹²⁹ U. Borkowska, *Regnum...*, s. 15.

¹³⁰ G. Koziol, *Łaganie o przebaczenie i łaskę. Porządek rytualny i polityczny wczesnośredniowiecznej Francji*, Warszawa 2009, s. 133.

¹³¹ P. Nagy, *Religious Weeping as Ritual in the Medieval West*, „Social Analysis: the International Journal of Anthropology” 2004, vol. XLVIII, No. 2, s. 122, 125; K. Harvey, *Episcopal Emotions: Tears in the Life of the Medieval Bishop*, „Historical Research” 2014, vol. LXXXVII, issue 238, s. 607; B.H. Rosenwein, *Wspólnoty emocjonalne we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2016, s. 122–123.

¹³² P. Nagy, *op. cit.*, s. 123–130.

¹³³ L.A. Blanchfield, *Prolegomenon. Considerations of Weeping and Sincerity in the Middle Ages*, [w:] *Crying in the Middle Ages. Tears of History*, ed. E. Gertsman, New York–London 2012, s. XXIV.

¹³⁴ J. Delumeau, *Wyznanie i przebaczenie. Historia spowiedzi*, Gdańsk 1997, s. 39.

w czasie kampanii 1443 r. Dziejopis nie omieszkiał zaznaczyć, że te sukcesy militarne monarchy nosiły znamiona czegoś niezwykłego, wprawiającego w zdumienia, co zawdzięczano Boskiej łaskawości i przychyłności.

Na marginesie należy zaznaczyć, że przytoczonych szczegółów zachowania władcy na próżno szukać w opisie kampanii przedsięwziętej na jesieni 1443 i w zimie 1443/1444 r.¹³⁵ W stosownym fragmencie *Roczników* odnoszącym się do tego wydarzenia Długosz podkreślał jedynie, że król wyruszył przeciw Turkom na czele znacznego wojska oraz zdobył wiele miast w Bułgarii i Rascji. Kronikarz opisał trudy walki wojsk chrześcijańskich na obszarach górskich, kreując obraz Władysława jako idealnego rycerza-krzyżowca. Jedynym nawiązaniem do analizowanego w tym artykule fragmentu dzieła kanonika krakowskiego było stwierdzenie, że w czasie jednej z potyczek z wojskiem tureckim król rozbił wrogie oddziały dzięki pomocy Boga¹³⁶. Był to motyw niezwykle popularny w piśmiennictwie średniowiecznym¹³⁷.

Analiza fragmentu o przyczynach klęski pod Warną ujawnia jeszcze jedną ciekawą rzecz. W tym miejscu Długosz skupił się na przeniewierstwie króla wobec Boga, nie wspomniał nic na temat jeszcze jednego krzywoprzysięstwa popełnionego przez Władysława, o którym informacje pojawiły się w innych miejscach w *Rocznikach*. Chodzi mianowicie o złamanie przez króla, pozostającego pod wpływem swych doradców, traktatu pokojowego z Turcją¹³⁸. Janusz Tazbir, który dokładnie przeanalizował motyw „krzywoprzysięczy

¹³⁵ *Ann.*, lib. 11–12, s. 284–288.

¹³⁶ *Ann.*, lib. 11–12, s. 286.

¹³⁷ K. Pomian, *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, Warszawa 1968, s. 143.

¹³⁸ *Ann.*, lib. 11–12, s. 301, 306–308, 309. Ustalenia współczesnej historiografii na temat okoliczności zawarcia oraz złamania przez stronę chrześcijańską traktatu pokojowego, zaprzysiężonego przez króla 1 VIII 1444 r. por. A. Prochaska, *Uwagi krytyczne o klęsce warnieńskiej*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego AU” 1900, t. XXXIX, s. 3–26; J. Dąbrowski, *Rok 1444. Spór o traktat szegedyński*, Wrocław 1966; O. Halecki, *Nowe uwagi krytyczne o wyprawie warnieńskiej*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU” 1939, ser. 2, t. XLV(LXX), nr 5, ss. 80; idem, *Spór o Warnieńczyka*, „Teki Historyczne” 1958, t. IX, s. 16–34; S. Sroka, *Turecko-węgierskie rokowania pokojowe w roku 1444 w świetle najnowszej historiografii węgierskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1995, z. 119, s. 43–46; D. Kołodziejczyk, *Traktat szegedyński odnaleziony?*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1997, t. VIII, s. 119–128.

Władysława” funkcjonujący w źródłach powstałych głównie od XV do XVII w., stwierdził, że z punktu widzenia pobożnego kanonika krakowskiego o wiele ważniejsze było wyeksponowanie wątku obyczajowego przy wyjaśnianiu przyczyn klęski warneńskiej¹³⁹. Można pokusić się o postawienie tezy, że Długosz, wprowadzając przekaz o przeniewierstwie króla wobec Boga i uznając je za bardziej istotne dla ostatecznego rozstrzygnięcia bitwy pod Warną, dążył do umniejszenia znaczenia złamania przez monarchę słowa danego innowiercom. W ten sposób „karzącą ręką sprawiedliwości” był Bóg chrześcijański, a nie niewierni. Kwestia sposobu postrzegania krzywoprzysięstw popełnionych przez Jagiellończyka oraz ich historiozoficznego znaczenia na kartach dzieła Długosza wymaga jednak dokładniejszej analizy.

Nieodpowiedzialne zachowanie monarchy, ponowne oddawanie się grzesznym praktykom już w czasie powrotu z wyprawy wojennej 1443 r., a tym samym złamanie przysięgi sprawiły, że dotychczasowe powodzenie króla i jego wojsk rozwiało się niczym dym¹⁴⁰. Zdaniem kronikarza postępowanie panującego i zbrodnie chrześcijan wzmiankowane na początku omawianego fragmentu, zgodnie z prawem boskim i ludzkim, musiały skutkować karą w postaci upadku i niesławy winowajców¹⁴¹. Dziejopis dawał wyraz starotestamentowemu przekonaniu, że gniew Boga, który przejawia się w jego przyzwoleniu na klęski czy wydanie w ręce wroga, osiąga jednostki i zbiorowości uparcie tkwiące w swoim grzechu¹⁴². W *Rocznikach* winą za całą sytuację zostali obarczeni przegrani – społeczność chrześcijan i chrześcijański władca – którzy swym nagannym zachowaniem sprowokowali gniew Boga. Motyw ten często występował w piśmiennictwie średniowiecznym dla wyjaśnienia niepowodzeń militarnych¹⁴³. Analizowany fragment *Roczników*

¹³⁹ J. Tazbir, „Krzywoprzysięzca Władysław” w opinii potomnych, „Kwartalnik Historyczny” 1985, R. XCII, nr 3, s. 514.

¹⁴⁰ *Ann.*, lib. 11–12, s. 328.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Więcej o biblijnym toposie zagniewanego Stwórcy: M. Kowalski, *op. cit.*, s. 234.

¹⁴³ K. DeVries, *God and Defeat in Medieval Warfare: Some Preliminary Thoughts*, [w:] *The Circle of War in the Middle Ages. Essays on Medieval Military and Naval History*, eds D.J. Kagay, L.J.A. Villalon, Woodbridge 1999, s. 89–90; A. Danti, „Utopijny” aspekt literatury antyturskiej we Włoszech i w Polsce w połowie XVI wieku, [w:] *Od Lamentu świętokrzyskiego do Adona. Włoskie studia o literaturze staropolskiej*, red. G. Brogi Bercoff, T. Michałowska, Warszawa 1995,

można więc odczytywać jako przykład racjonalizacji przegranej wojsk chrześcijańskich w starciu z innowiercami. Pytania o przyczynę klęski, rozumianej w kategoriach winy i kary, stanowią jeden z elementów procesu jej psychologicznego „oswajania”¹⁴⁴. Za takim odczytaniem tego fragmentu przemawia opis zamieszczony pod rokiem 1445. Długosz stwierdził, że po nadejściu wieści o klęsce warneńskiej w każdym domostwie w Polsce nastąpił lament i opłakiwanie bliskich poległych¹⁴⁵. Za tą niewątpliwą przesadą mogły kryć się traumatyczne doświadczenia całego pokolenia Długosza. Z perspektywy odbiorców współczesnych kronikarzowi konsekwencją działań wojennych z 1444 r. była nie tylko przegrana bitwa, ale przede wszystkim śmierć monarchy i związany z nią trudny okres bezkrólewia w Polsce.

Tragiczna historia Władysława III miała stanowić ostrzeżenie dla współczesnych i potomnych. Patrząc na cały fragment opowieści, nie sposób uciec od skojarzeń z *exemplum*, rozumianym jako narracyjna forma wypowiedzi, której przedmiotem są zachowania i motywacje ludzkie, wpisane w szeroko pojmowany kontekst relacji między człowiekiem a Bogiem¹⁴⁶, w tzw. ekonomikę zbawienia. *Exemplum* miało spełniać zadania dydaktyczne, utrwaląc pożądane zachowania lub potępiać ich antytezy¹⁴⁷. Niezależnie od występowania samodzielnych zbiorów tego rodzaju opowieści wskazuje się, że *exempla* pojawiały się w innych średniowiecznych dziełach literackich, w tym utworach historiograficznych¹⁴⁸. Analizowana narracja doskonale wpisuje się w schemat konstytuujący omawianą formę literacką, tj. sytuację (zagrożenie klęską w czasie wyprawy 1443 r.), decyzję (przysięga poprawy złożona przez króla, a następnie jej złamanie), rozwiązanie sytuacji (przegrana bitwa

s. 123; A. Teterycz-Puzio, *Wojownik, obrońca wiary i uciśnionych? Wzorce rycerskie w świetle średniowiecznych przekazów narracyjnych*, [w:] *Ethos rycerski w kulturze. Tradycje i kontynuacje*, t. I (*W kręgu średniowiecza*), red. T. Banaś-Korniak, B. Stuchlik-Surowiak, Katowice 2017, s. 159.

¹⁴⁴ M. Dąbrowska-Partyka, *Klęska zwycięzcy i ofiary*, „ZNUJ. Prace Historycznoliterackie” 1992, z. 81, s. 45.

¹⁴⁵ *Ann.*, lib. 12(1), s. 13.

¹⁴⁶ T. Szostek, *Exemplum w polskim średniowieczu*, Łódź 1997, s. 13–14; B. Geremek, *Exemplum i przekaz kultury*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 55.

¹⁴⁷ T. Szostek, *op. cit.*, s. 80.

¹⁴⁸ B. Geremek, *op. cit.*, s. 61; J. Banaszekiewicz, *Historia-exemplum...*, s. 165–169, 173.

będąca konsekwencją zachowania króla)¹⁴⁹. Zwroty, za pomocą których Długosz opisywał życie intymne Władysława, pozostają na tyle enigmatyczne, przynajmniej z punktu widzenia współczesnego odbiorcy, że na ich podstawie nie można powiedzieć niczego pewnego na temat preferencji seksualnych przypisywanych monarsze przez kronikarza. Niewykluczone, że dziejopis w sposób zamierzony uniknął doprecyzowania kategorii występku/ów młodego monarchy. Bardziej istotne było zaakcentowanie ohydy popełnianych czynów. Taki zabieg dawał odbiorcy szerokie pole interpretacyjne co do rodzaju grzechów seksualnych króla. Innymi słowy, z punktu widzenia Długosza mniejsze znaczenie miało określenie istoty i charakteru aktywności seksualnej panującego, a większy nacisk został położony na jej jednoznaczne potępienie jako jednego ze źródeł klęski pod Warną. Ważną rolę odgrywało również odwołanie się do sfery symbolicznej, która utwierdzała w przekonaniu o oddziaływaniu Boga i rzeczy wiecznych na sprawy ziemskie¹⁵⁰. Wskazanie na ingerencję Najwyższego jako czynnik przesądzający o wyniku bitwy pod Warną pozostawało zgodne z Długosзовym sposobem postrzegania zmagania militarnych¹⁵¹. Tak skonstruowany przekaz nie tylko miał wyjaśniać i uzasadniać przyczyny klęski, lecz także stanowił zadość historiozoficznej wizji dziejów kanonika krakowskiego, przewidującej interwencję Boską za grzechy popełnione przez chrześcijan.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Aldhelmus, *Tractatus sive ejus operum pars secunda. De laudibus virginitatis sive de virginitate sanctorum*, [w:] *Patrologiae cursus completus*, ed. J.-P. Migne, Petit-Montrouge 1863, kol. 103–162.

Apostoli ad Romanos epistula sancti Pauli, I, 26–27, [w:] *Nova Vulgata*, http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_nt_epist-romanos_lt.html (dostęp: 28 III 2021).

¹⁴⁹ O momentach konstytuujących *exemplum* por. K. Stierle, *Historia jako exemplum – exemplum jako historia: o pragmatyce i poetyce tekstów narracyjnych*, „Pamiętnik Literacki” 1978, R. LXIX, nr 4, s. 343.

¹⁵⁰ B. Lapis, *Jana z Salisbury rozumienie zadań historiografii*, „Studia Źródłoznawcze” 1970, t. XV, s. 98.

¹⁵¹ J. Ptak, *Bitwy w Rocznikach Jana Długosza*, [w:] *Jan Długosz – w kręgu badań historyków i literaturoznawców*, red. T. Giergiel, Sandomierz 2017, s. 155.

- Św. Augustyn, *De civitate Dei*, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost05/Augustinus/aug_cd21.html#11 (dostęp: 16 III 2021).
- S. Aurelii Augustini, *Contra Iulianum*, [w:] *Patrologiae cursus completus*, ed. J.-P. Migne, t. XLIV, Petit-Montrouge 1865, kol. 641–874.
- Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 9, przekł. J. Mrukówna, Warszawa 1975.
- Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 11–12, przekł. J. Mrukówna, Warszawa 2009.
- Długosz J., *Vita beatae Kunegundis*, [w:] *Joannis Dlugossii senioris canonici cracoviensis opera*, vol. I, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887, s. 183–336.
- Długosz J., *Vita Sanctissimi Stansislai Episcopi Cracoviensis*, [w:] *Joannis Dlugossii senioris canonici cracoviensis opera*, vol. I, wyd. I. Polkowski, Ż. Pauli, Cracoviae 1887, s. 1–182.
- Ewangelia wg św. Marka, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=305> (dostęp: 4 II 2021).
- Hrothsuita Gandersheimensis, *Historia passionis Sanctae Agnetis virginis et martyris. Argumentum*, [w:] *Patrologiae cursus completus*, ed. J.-P. Migne, Petit-Montrouge 1853, kol. 1121–1130.
- Innocentii PP IV, *Bulla de canonizatione sancti Stanislai*, wyd. R. Zawadzki, „Analecta Cracoviensia” 1979, t. XI.
- Ioannis Dlugossi, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 1–12, consilium ed. S. Budkowa, C. Pieradzka, M. Plezia, C. Baczkowski, G. Wyrozumski et al., Varsaviae–Cracoviae 1964–2005.
- Jana Długosza, kanonika krakowskiego, *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, przekł. K. Mecherzyński, t. IV, Kraków 1869.
- Joannes Chrysostomus, *In Epistulam ad Romanos*, [w:] *Patrologiae cursus completus*. Series graeca, ed. J.-P. Migne, t. LX, Petit-Montrouge 1862, kol. 391–682.
- Św. Paweł, List do Rzymian, 11, 33, <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=280#P10> (dostęp: 3 II 2021).
- Poselstwo Jana Hunyadego do papieża Mikołaja, odprawione przez Mik. Lasockiego, dziekana kap. krak.*, [w:] *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. I, pars 2, wyd. J. Szujski, Kraków 1876, s. 51–54.
- S. Thomae de Aquino, *Super epistolam S. Pauli ad Romanos lectura*, cura R. Cai, Taurini–Romae 1953.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. XX (*Umiarkowanie*), przekł. S. Bełch, London 1963.
- Vita sancti Stanislai episcopi Cracoviensis (vita minor)*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884.

OPRACOWANIA

- Adams J.N., *The Latin Sexual Vocabulary*, London 1982,
- Adamska A., *Zapach dobra i odór zła. Z zagadnień wyobraźnie religijnej w średnio-wieczu*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1996, t. XXXIX, nr 3–4, s. 31–46.

- Archibald E., *Incest in Medieval Literature and Society*, „Forum for Modern Language Studies” 1989, vol. XXV, No. 1, s. 1–15.
- Banaszkiewicz J., *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego*, „Kwartalnik Historyczny” 1981, R. LVIII, nr 2, s. 353–390.
- Banaszkiewicz J., *Historia-exemplum*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, R. LXXXVI, nr 1, s. 161–173.
- Benedyktowicz Z., *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*, Kraków 2000.
- Biedrowska-Ochmańska K., Ochmański J., *Władysław Jagiełło w opiniach swoich współczesnych. Próba charakterystyki jego osobowości*, Poznań 1987.
- Bielaszka-Podgórný B., *Grzech sodomski Bolesława Szczodrego w świetle Roczników Jana Długosza*, „Studia Historyczne” 2018, R. LXI, z. 2, s. 21–36.
- Blanchfield L.A., *Prolegomenon. Considerations of Weeping and Sincerity in the Middle Ages*, [w:] *Crying in the Middle Ages. Tears of History*, ed. E. Gertsman, New York–London 2012.
- Boczkowski K., *Homoseksualizm*, Warszawa 1988.
- Borkowska U., *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1981, t. XXVI, s. 3–21.
- Borkowska U., *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin 1983.
- Boswell J., *Chrześcijaństwo, tolerancja społeczna i homoseksualność. Geje i lesbijki w Europie Zachodniej od początku ery chrześcijańskiej do XIV wieku*, Kraków 2006.
- Botha P.H., Rensburg F.J. van, *Homosexuality as „Against Nature”: an Interpretation of Romans 1: 26–27*, „Acta Partistica Byzantina” 2004, vol. XV, issue 1, s. 38–56.
- Brown P., *Ciało i społeczeństwo. Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie*, Kraków 2006.
- Brundage J.A., *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago 1987.
- Brundage J.A., *Sex and Canon Law*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality*, eds V.L. Bullough, J.A. Brundage, New York–London 1996, s. 33–50.
- Brundage J.A., *Sex and Canon Law in a Statistical Analysis of Samples of Canon and Civil Law*, [w:] *Sexual Practices and the Medieval Church*, eds V.L. Bullough, J. Brundage, New York 1982, s. 89–101.
- Countryman L.W., *Dirt, Greed, and Sex: Sexual Ethics in the New Testament and their Implications for Today*, Philadelphia 1988.
- Czyżewski B., *Akty homoseksualne w ocenie pisarzy wczesnochrześcijańskich*, „Verbum Vitae” 2021, t. XXXIX, nr 1, s. 335–351.
- Danti A., „Utopijny” aspekt literatury antytureckiej we Włoszech i w Polsce w połowie XVI wieku, [w:] *Od Lamentu świętokrzyskiego do Adona. Włoskie studia o literaturze staropolskiej*, red. G. Brogi Bercoff, T. Michałowska, Warszawa 1995, s. 117–138.
- Dąbrowska-Partyka M., *Kłęska zwycięzcy i ofiary*, „ZNUJ. Prace Historycznoliterackie” 1992, z. 81, s. 45–52.

- Dąbrowski J., *Rok 1444. Spór o traktat szegedyński*, Wrocław 1966.
- Delumeau J., *Grzech i strach: poczucie winy w kulturze Zachodu w XIII–XVIII wieku*, Warszawa 1994.
- Delumeau J., *Wyznanie i przebaczenie. Historia spowiedzi*, Gdańsk 1997.
- Deptuła C., *Biskup i władca. Z problematyki ideologii państwowej i świadomości narodowej polskiego średniowiecza*, „Więź” 1968, nr 9, s. 42–64.
- DeVries K., *God and Defeat in Medieval Warfare: Some Preliminary Thoughts*, [w:] *The Circle of War in the Middle Ages. Essays on Medieval Military and Naval History*, eds D.J. Kagay, L.J.A. Villalon, Woodbridge 1999, s. 87–97.
- Dymmel P., *Tradycja rękopiśmienna Roczników Jana Długosza*, Warszawa 1992.
- Fijałkowski P., *Homoseksualizm. Wykluczenie – transgresja – akceptacja*, Warszawa 2009.
- Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.
- Gawęda S., *Ocena niektórych problemów historii ojczyzny w „Rocznikach” Jana Długosza*, [w:] *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, „Zeszyty Historyczne ZNUJ, Prace Historyczne” 1980, z. 65, s. 181–203.
- Gawlas S., *Świadomość narodowa Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1983, t. XXVII, s. 3–66.
- Geremek B., *Exemplum i przekaz kultury*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 53–76.
- Górski S., *Biskupi i krzyże. Tak zwany epizod szczeciński krucjaty połabskiej (1147) w relacji Wincentego z Pragi*, „Zapiski Historyczne” 2018, t. LXXXIII, z. 3, s. 7–32[531–556].
- Greenberg D.F., Bystryn M.H., *Christian Intolerance of Homosexuality*, „American Journal of Sociology” 1982, vol. LXXXVIII, No. 3, s. 515–548.
- Halecki O., *Nowe uwagi krytyczne o wyprawie warneńskiej*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU” 1939, ser. 2, t. XLV(LXX), nr 5.
- Halecki O., *Spór o Warneńczyka*, „Teki Historyczne” 1958, t. IX, s. 16–34.
- Harvey K., *Episcopal Emotions: Tears in the Life of the Medieval Bishop*, „Historical Research” 2014, vol. LXXXVII, issue 238, s. 591–610.
- Helminiak D.A., *Co Biblia naprawdę mówi o homoseksualizmie?*, Gdynia 2002
- Hemperek P., *Oficjalat okręgowy w Lublinie XV–XVIII w.*, Lublin 1974.
- Iwańczak W., *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku*, Warszawa 1985.
- Johansson W., Percy W.A., *Homosexuality*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality*, eds V.L. Bullough, J.A. Brundage, New York–London 1996, s. 155–190.
- Jütte R., *The Sense of Smell in Historical Perspective*, [w:] *Sensory Perception. Mind and Matter*, eds F.G. Barth, P. Giampieri-Deutsch, H-D. Klein, Wien–New York 2012, s. 313–332.
- Karras R.M., *The Regulation of Sexuality in the Late Middle Ages: England and France*, „Speculum” 2011, vol. LXXXVI, No. 4, s. 1010–1039.
- Karras R.M., *Seksualność w średniowiecznej Europie*, Warszawa 2012.

- Koczerska M., *Correspondence between Cardinal Zbigniew Oleśnicki, Jan Długosz and John of Capistrano*, [w:] *The Grand Tour of John of Capistrano in Central and Eastern Europe (1451–1456). Transfer of Ideas and Strategies of Communication in the Late Middle Ages*, eds P. Kras, J.D. Mixon, Warsaw–Lublin 2018, s. 275–292.
- Koczerska M., *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1971, t. XV, s. 109–140.
- Kolankowski L., *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, wyd. 3 popr. i uzup., Olsztyn 1991.
- Kolankowski L., *Sylweta Jagiellonów: w pięćsetną rocznicę śmierci Kr. Władysława Jagiełły*, „*Przegląd Historyczny*” 1934–1935, t. XXXII, nr 1, s. 1–11.
- Kołodziejczyk D., *Traktat segedyński odnaleziony?*, „*Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*” 1997, t. VIII, s. 119–128.
- Kołpak P., *Czy Jan Długosz słuchał kazań Jana Kapistrana na krakowskim Rynku? Osobiste doświadczenie jako źródło kreowania pamięci historycznej*, [w:] *Odczytywanie Długosza*, red. K. Janus, B. Łukarska, E. Hak, Częstochowa 2016, s. 91–100.
- Konkol W., *Brud i smród w świetle polskich średniowiecznych źródeł hagiograficznych – próba rozpoznania tematu*, „*Studia Historica Gedanensia*” 2010, t. I, s. 19–33.
- Kowalska B., *Jan Kapistran w „Annales...” Jana Długosza*, „*Saeculum Christianum*” 2016, t. XXIII, s. 131–144.
- Kowalska B., *W poszukiwaniu symboliki Długoszowych Roczników...*, Częstochowa 2017.
- Kowalski M., *Apokaliptyczny gniew Boga i jego miejsce w Ewangelii Pawła (Rz 1, 18–32)*, „*Verbum Vitae*” 2018, t. XXXIII, s. 203–249.
- Kozioł G., *Błaganie o przebaczenie i łaskę. Porządek rytualny i polityczny wczesnośredniowiecznej Francji*, Warszawa 2009.
- Krawiec A., *Sarmaci i Popianie. Dziedzictwo średniowiecznego obrazu świata jako element kontekstu kulturowego piśmiennictwa staropolskiego*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica*” 2019, t. LIII, nr 2, s. 13–46.
- Krawiec A., *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000.
- Kretschmer R., *Zagadnienie wpływu św. Augustyna na Jana Długosza*, „*Studia Historyczne*” 1984, R. XXVII, z. 2, s. 561–570.
- Krochmal J., *Władysław Warneńczyk w świetle Roczników Jana Długosza*, „*Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*” 1997, t. VIII, s. 129–143.
- Kusek R., Szymański W., *Kings as „Queens” – Textual and Visual Homophobic Fabrications of Two Polish Kings: the Curious Cases of Boleslaw the Generous and Henry I of Poland*, „*Royal Studies Journal*” 2019, vol. VI, No. 2, s. 127–147.
- Lapis B., *Jana z Salisbury rozumienie zadań historiografii*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1970, t. XV, s. 85–108.
- Lewandowski P., *Grzech sodomii w przestrzeni politycznej, prawnej i społecznej Polski nowożytnej*, [b.m.w.] 2014.
- Nagy P., *Religious Weeping as Ritual in the Medieval West*, „*Social Analysis: the International Journal of Anthropology*” 2004, vol. XLVIII, No. 2, s. 119–137.

- Nastulczyk T., Oczko P., *Homoseksualność staropolska*, Kraków 2012.
- Newheiser D., *Sexuality and Christian Tradition: Innovation and Fidelity, Ancient and Modern*, „The Journal of Religious Ethics” 2015, vol. XLIII, No. 1, s. 122–145.
- Nikodem J., *Długosz i Kallimach o koronie węgierskiej Władysława III*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1997, t. VIII, 145–165.
- Nikodem J., *Gniewosz – Jadwiga – Wilhelm. Krytyka przekazu „Annales” Jana Długosza*, „Przegląd Historyczny” 2007, R. XCVIII, nr 2, s. 175–195.
- Obara-Pawłowska A., *Pamięć o bitwie pod Warną w polskich źródłach historiograficznych do końca XVI w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2021, z. 148, nr 3, s. 463–489.
- Obara-Pawłowska A., *Polish Monarchs’ Sexuality in the Light of the Annals by Jan Długosz*, „Res Historica” 2021, vol. LI, s. 103–143.
- Obara-Pawłowska A., *Stanowisko Jana Długosza wobec cudzoziemskich władców na tronie polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2019, t. XI(XV), s. 119–144.
- Olejnik K., *Władysław Warneńczyk (1424–1444)*, Kraków 2007.
- Oliński P., *Osobowości Jagiellonów w opiniach Ludwika Kolankowskiego*, [w:] *Ludwik Kolankowski. Dzieło i życie – indywidualny przypadek historiograficzny*, red. P. Oliński, W. Piasek, Toruń 2017, s. 151–162.
- Partyka J., „*Niewstyd, sprośność i rozpusta*”, czyli krytyka „*wszeteczeństwa*” w tekstach staropolskich moralistów, [w:] *Amor vincit omnia. Erotyzm w literaturze staropolskiej*, red. R. Krzywy, Warszawa 2008, s. 190–196.
- Payer P.J., *Confession and the Study of Sex in the Middle Ages*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality*, eds V.L. Bullough, J.A. Brundage, New York–London 1996, s. 3–32.
- Pieniądz A., *Kazirodztwo w społeczeństwie wczesnego średniowiecza*, „Przegląd Historyczny” 2007, R. XCVIII, nr 3, s. 351–367.
- Plezia M., *Dookoła sprawy świętego Stanisława: studium źródłoznawcze*, Bydgoszcz 1999.
- Pomian K., *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, Warszawa 1968.
- Prochaska A., *Uwagi krytyczne o klęsce warneńskiej*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego AU” 1900, t. XXXIX, s. 3–26.
- Przybyszewski B., *Jadwiga i Wilhelm*, „Analecta Cracoviensia” 1975, t. VII, s. 107–150.
- Przybyszewski B., *Kanonik krakowski ks. Jan Długosz o królowej Jadwidze*, „Analecta Cracoviensia” 1980, t. XII, s. 193–267.
- Ptak J., *Bitwy w Rocznikach Jana Długosza*, [w:] *Jan Długosz – w kręgu badań historyków i literaturoznawców*, red. T. Giergiel, Sandomierz 2017, s. 141–168.
- Puff H., *Nature on Trial: Acts „Against Nature” in the Law Courts of Early Modern Germany and Switzerland*, [w:] *The Moral Authority of Nature*, eds L. Daston, F. Vidal, Chicago 2010, s. 232–253.

- Radziwiński A., *Dyspensy de diversis formis dla polskiego duchowieństwa. Z dziejów stosowania prawa kanonicznego w późniejszym średniowieczu*, „Roczniki Historyczne” 2015, R. LXXXI, s. 107–128.
- Rosenwein B.H., *Wspólnoty emocjonalne we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2016.
- Roux J.P., *Kobieta w historii i micie*, Warszawa 2010.
- Rozbiór krytyczny Annalium Jana Długosz z lat 1395–1444*, t. I, wyd. S. Gawęda et al., Wrocław–Warszawa–Kraków 1962.
- Rudzki E., *Polskie królowe*, Warszawa 1985.
- Schröder S., *To Follow the Deeds of Godfrey of Bouillon. The Remembrance of the Crusades and Crusading Ideas in the Late Medieval Travel Reports to the Holy Land*, [w:] *Crusading Ideas and Fear of the Turks in Late Medieval and Early Modern Europe*, ed. M. Ressel, Toulouse 2021, s. 35–70.
- Scroggs R., *The New Testament and Homosexuality: Contextual Background for Contemporary Debate*, Philadelphia 1983.
- Semkowicz A., *Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosz (do roku 1384)*, Kraków 1887.
- Serrano A.C., Gunzburger D.V., *An Historical Perspective of Incest*, „International Journal of Family Therapy” 1983, vol. V, s. 70–80.
- Skomiał J., *Jan Długosz o Władysławie II Jagielle (Charakterystyka króla w świetle „Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae”)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 1994, t. LXI, s. 15–31.
- Skwirczyński K., *Mury Sodomy. Piotra Damianego „Księga Gomory” i walka z sodomią wśród kleru*, Kraków 2011.
- Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. I (A–C), Warszawa 2007.
- Sroka S., *Śława, chwała, plotka: Władysław Warneńczyk jako król Węgier*, „Przełom Nauk Historycznych” 2016, t. XV, nr 2, s. 103–126.
- Sroka S., *Turecko-węgierskie rokowania pokojowe w roku 1444 w świetle najnowszej historiografii węgierskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1995, z. 119, s. 43–46.
- Stanley J.D., *Constructing a Narrative: the History of Homosexuality in Poland*, [w:] *New Social Movements and Sexuality: Conference Papers from the Sixth Meeting of the Socialism and Sexuality Network*, Sofia University, October 2004, ed. M. Chateaufvert, Sofia 2006, s. 32–50.
- Stierle K., *Historia jako exemplum – exemplum jako historia: o pragmatyce i poetyce tekstów narracyjnych*, „Pamiętnik Literacki” 1978, R. LXIX, nr 4, s. 333–363.
- Subera I., *Powstanie i rozwój właściwości sądów kościelnych w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 1968, t. XI, nr 3–4, s. 57–80.
- Szostek T., *Exemplum w polskim średniowieczu*, Łódź 1997.
- Szulc A., *Mundus sermonis. Obraz nauczających i nauczanych w świetle badań nad tekstami średniowiecznych kazań bernardyńskich*, [w:] *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarności badań historycznych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 165–172.

- Szwedo P., *Sub banderio cruciatae – Władysław III Jagiellończyk jako średnio-wieczny rycerz idealny. Wizerunek władcy na podstawie Roczników Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2017, t. IX(XIII), s. 186–210.
- Śnieżyńska-Stolot E., „[...] nec si rationem siderum ignoret, poetas intellegat [...]”, *czyli czy poeci znali astrologię?*, „Terminus” 2015, t. XVII, z. 1(34), s. 1–38.
- Talarowski A., *Dzieje w rękach Opatrzności. Elementy historiozofii Jana Długosza i jej uwarunkowania*, „Roczniki Historyczne” 2018, vol. LXXXIV, s. 191–225.
- Tazbir J., *Dewiacje, obyczajowe*, [w:] J. Tazbir, *Prace wybrane*, vol. IV (*Studia nad kulturą staropolską*), Kraków 2001.
- Tazbir J., „*Krzywoprzysiężca Władysław*” w opinii potomnych, „Kwartalnik Historyczny” 1985, R. XCII, nr 3, s. 511–532.
- Teterycz-Puzio A., *Wojownik, obrońca wiary i uciśnionych? Wzorce rycerskie w świetle średniowiecznych przekazów narracyjnych*, [w:] *Ethos rycerski w kulturze. Tradycje i kontynuacje*, t. I (*W kręgu średniowiecza*), red. T. Banaś-Korniak, B. Stuchlik-Surowiak, Katowice 2017, s. 151–183.
- Wiszewski P., *Po co Mieszko wzrok odzyskał, czyli między historią a „wiedzą o człowieku”*. *Kultura Anonima zwanego Gallem i kłopoty interdyscyplinarnych badań pewnej legendy*, [w:] *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura. Wokół interdyscyplinarnych badań historycznych*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 457–473.
- Wyrobisz A., „*Wielki strach*” w Wenecji i we Florencji w XV wieku i jego możliwe przyczyny, „Przegląd Historyczny” 2004, t. XCV, nr 4, s. 457–466.
- Zarębski I., *Gesta Sbignei jako element ewolucji w genezie Annalium Jana Długosza*, [w:] *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Z. Budkowa et al., Warszawa 1960, s. 293–307.
- Żurowski M., *Pojęcie przestępstwa („crimen”) u dekretystów*, „Prawo Kanoniczne” 1965, t. VIII, nr 3–4, s. 145–152.

NETOGRAFIA

- <https://elexicon.scriptor.es.pl> (dostęp: 20 V 2021).
- <https://gazetakrakowska.pl> (dostęp: 21 II 2021).
- <https://naszemiasto.pl> (dostęp: 21 II 2021).
- <https://polskatimes.pl> (dostęp: 21 II 2021).
- <https://tvn24.pl> (dostęp: 21 II 2021).
- Woronowicz B.T., *Seksoholizm (uzależnienie od seksu)*, <https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/uzaleznienia/73113,seksoholizm-uzaleznienie-od-seksu> (dostęp: 6 VI 2021).

NOTKA O AUTORCE:

Dr Anna Obara-Pawłowska – adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Zainteresowania naukowe: historia gospodarcza ziem polskich w XIII i XIV stuleciu, polska historiografia późnośredniowieczna, zagadnienia związane z funkcjonowaniem pamięci zbiorowej w wiekach średnich.

anna.obara-pawłowska@mail.umcs.pl